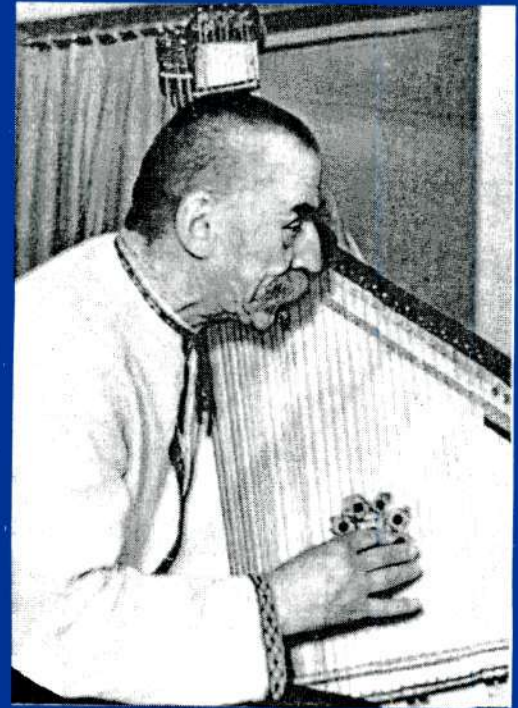

Кобзарі, бандуристи
та лірники Сумщини

Випуск I

ВГЕН Адамцевич

Мистецький центр "Собор"

Кобзарі, бандуристи та лірики Сумщини

Випуск I

ЄВГЕН АДАМЦЕВИЧ

Спогади

Статті

Матеріали

ББК 85.31 (4Укр.-4Сум.)
А-28

Упорядкування
Олексій Вертій, Григорій Діброва
Передмова
Олексій Вертій

А-28. Євген Адамцевич: спогади, статті, матеріали.
Науково-популярне видання. - Суми: Собор,
1999. - 96 с.
ISBN 996-7164-29-2

Збірник присвячений життю і творчості кобзаря з Ромен Євгена Адамцевича. Більшість матеріалів ніде не публікувалися і містять замовчувані за радянських часів факти, які істотно доповнюють образ народного співця, висвітлюють питання його значення у формуванні національної самосвідомості нашого сучасника. Розрахований на мистецтвознавців, фольклористів, учителів та викладачів, усіх, хто не байдужий до історії культури українського народу.

А 4306021800-10 без оголош. ББК 85.31 (4Укр.-4Сум.)
99

ISBN 996-7164-29-2

©Вертій О., Діброва Г., 1999.
©"Собор", 1999.

ОДИН ІЗ КОГОРТИ СЛАВЕТНИХ

Роменщина віддавна була своєрідним діамантом української духовності. На тихоплинних берегах Сули злітала у світи слава артистів Ганни Затиркевич-Карпинської, Василя Яременка, Степана Шкурата, артиста, режисера, драматурга і скульптора Івана Кавалерідзе, живописця Григорія Стеценка. Тут, на знаменитому Іллінському ярмарку, у роменських кобзарів навчався всесвітньовідомий Остап Вересай. Український дух далекої минувшини передавався народними співаками, музикантами, танцюристами, малярами. Так формувалися традиції народної культури, національного духовного аристократизму. Яскравим їх виразником був і Євген Адамцевич.

Своїм кругозором, життєвими принципами та ідеалами, етикою, естетикою, психологією, тобто усім тим, що визначає духовний світ; він завжди залишався типово народним співцем. Виростав у народному середовищі. Від простих селян, робітників, у спілкуванні з творчою інтелігенцією усім серцем вибирав благородні ідеали любові до людини, які гармонійно поєднувалися в його характері з безкомпромісністю щодо будь-яких проявів потворності, з почуттям власної гідності, жагою знань, скромністю, високою національною свідомістю. Це ж бо він, роменський кобзар Євген Адамцевич, з глибин віків перейняв і передав нам безсмертний "Запорізький марш" – квінтесенцію нездоланої української душі, що, мов той фенікс, щоразу сяяла блиском козацької відваги, лицарства і мужності на руїнах і попелищах нашої історії, у часи піднесення національних змагань за волю і незалежність.

Характерною особливістю виконавської манери Євгена Адамцевича є те, що у ній практично неможливо виділити виконуване і виконавця: будь-то "Євшан-зілля", той само "Запорізький марш", ліричні пісні, поезія Шевченка чи то народна сатира і гумор. Кобзар зливається з ними повністю і до кінця, зливається спокійно, природно, виражаючи себе в них і їх у собі. В оцій простоті, щирій і непоказній гармонії сила впливу Євгена Адамцевича на слухачів, магія його кобзарської душі і серця, його кобзарської гри і співу.

Отож, не випадково постає питання: звідки вони? Дати однозначну відповідь і розгадати феномен народного співця не так легко, та й зробити це одразу неможливо. Пропонована

читачам книжечка – лише одна з таких спроб. Але спроба дещо незвичайна у вивченні життя і творчості Євгена Адамцевича: у ній зібрані здебільшого ще ніде не друковані матеріали – спогади, листи, наукові розвідки. Вони – ширі свідчення тих, хто знав кобзаря, спілкувався з ним, – позбавлені будь-яких запрограмованостей, цензурних (як внутрішніх, так і офіційних) утисків, тому й наближають нас до Євгена Адамцевича такого, яким він був у повсякденному житті.

А був же людиною особливою. Незрячий, не мав ніякої спеціальної освіти. Жив у провінційному місті, до того ж – убого. Знав же, як говорить один із авторів спогадів, те, що в ті часи годі було вчитати в книгах. За тих прикрих обставин знаходив можливість і час разом з дружиною читати історичні романи Михайла Старицького, “Собор” Олесья Гончара та інших авторів, добре знався на українській поезії, не чужою була йому й світова література. Над усе любив Тараса Шевченка, бо ж він – “наш батько, а ми – його діти”. Читали удвох: Лідія Дмитрівна – очима, уголос, обоє разом – душею і серцем. Не можна не сказати про нього бодай кількох слів як про мудрого народного філософа. У швидкоплинній течії життя умів одразу віднаходити істинне, непересічне, мислив категоріями особистого і загально-національного, відтак відкидав усе наносне, позначене нещирістю, примітивізмом, короточасністю. Виходячи на стежки близьких і віддалених перспектив, як справжній народний мудрець, вів за собою інших.

Ніколи, нікому і ні в чому не нав’язував себе. Прочитайте, наприклад, спогади Зінаїди Тарахан-Берези і зауважите, як розпитував, хто прийшов на Чернечу гору, з особливою побожністю виконував тут кожен твір, тонко вловлюючи настрої слухачів, і не лише входив у них, а й розвивав, поглиблював їх, надавав їм якогось особливого, трепетного і священного змісту. Тому й заворожував присутніх.

Більшу частину життя прожив у нестатках, зазнавав утисків, переслідувань, знущань. Та завжди мав у собі козацький дух, то ж і не зламався під вагою тоталітарного режиму. Ризикуючи долею сім’ї, говорив правду на базарах, сільських майданах, вулицях, клубах, в актових залах столичних університетів та академій. Скрізь мовив до свого народу вогненне слово істини, яке палало полум’ям гайдамацьких повстань, нескореністю Байди, прозорливістю Тараса Шевченка,

любов’ю і ніжністю Олександра Олесья, Якова Щоголева, тисяч невідомих авторів народних пісень. За те його любили і ненавиділи. Любили ті, хто зберігав у своєму серці історичну пам’ять свого народу, нашу минувшину, традиції духовного, соціального і політичного життя нації, леліав у своїй душі як найдорожчий і найзаповітніший скарб надію на кращі часи. Тому майже у самозабутті тягнувся усім своїм єством до кобзаря, який не давав загаснути жаринкам тої надії, невидимою силою роздмухував їх. Ненавиділи ті, хто був “гряззю Москви”, блазнявав у передпокоях, вичікуючи вищих чинів, нових орденів та медалей.

Саме таким постає Євген Адамцевич зі спогадів його доньки Тетяни Бобрикової, письменників Миколи Данька і Миколи Шудрі, мистецтвознавців Зінаїди Тарахан-Берези, Валентини Дубравіної, Богдана Жеплинського, краєзнавця Михайла Полуяна, розвідок Олександра Правдока, Валентина Дубравіна та інших матеріалів збірника.

Як одну з прикметних рис духовного аристократизму українців учені відзначають наш естетизм. Він, само собою зрозуміло, був притаманний і Євгену Адамцевичу. Знову ж таки, це не є щось таке показне, це – норма, правило повсякденного життя, це – потреба і внутрішній стан душі. Тетяна Бобрикова, наприклад, зауважує, що батько ніколи не виходив на вулицю у нечищеному одязі чи взутті, від усіх вимагав, щоб у побуті кожна річ знала своє місце. Таким вимогливим естетом був і у виконавстві. Власне, слово “вимогливий” тут навіть не виражає суті характеру самого виконавства як і риси характеру українця, бо то було якось само по собі, природно, без “вимог”. То є рівень духовності нашого народу. Він завжди динамічний, завжди множинний, багатограний, тому майже невлонимий, у чому й криється його сутність, його природність. У самого ж Адамцевича він вибухав то епічним розмахом “Запорізького маршу” чи балади “Євшан-зілля”, то героїчним пафосом історичних пісень, то заземленим, але дотепним філософським лірично-теплим гумором, почуття якого не зраджувало йому навіть у камері райвідділу міліції, то виявляло талановитою імпровізаційністю.

Дослідники ще скажуть своє слово про Євгена Адамцевича як культурно-історичну постать нашого часу. Поки ж що відзначимо його нерозривний зв’язок з віковичними традиціями історичного та духовного життя українського народу.

Насамперед це волелюбність співця, що з достатньою переконливістю засвідчують не лише твори на історичну тематику у його репертуарі та, як уже говорилося, глибинний інтерес до заборонених сторінок української історії, а й постійні конфлікти з владою, скептичне ставлення до її запопадливих служителів. Та й виконувати посеред базару твори "буржуазних націоналістів" Олександра Олеса, Миколи Вороного та інших "небезпечних авторів" у той час означало кинути виклик системі, нагадати сучасникам про непересічні духовні цінності нашого народу, які аж ніяк не вписувалися в рамки реалізму соціалістичної псевдокультури, і передати їх прийдешнім поколінням, отже протистояти натиску компартійної ідеології і формувати національну самосвідомість на ґрунті споконвічних історичних, соціальних та духовних цінностей нації. До того ж, що місію виконував старець. І в цьому також феномен Євгена Адамцевича як істинно народного співця, продовжувача традицій козацьких і гайдамацьких кобзарів, поборників правди, якими були Остап Вересай, Самійло Яшний, Федір Гриценко-Холодний, Степан Пасюга та інші. Оце "болісне співчуття" як і образ самого кобзаря, які проніс Павло Нищий у серці через усе своє життя, не потребують ніяких коментарів, бо ж вони – найпереконливіше свідчення того, що "дух справжнього українця" ніколи не вмирав у найширших і найглибніших верствах нашого народу. Той дух, завдяки якому і стала можливою сьогоднішня незалежна Україна.

Як і тисячі літ тому, несе свої хвилі тихоплинна Сула...
Несе у вічність... Як і славу Євгена Адамцевича...

Олексій Вертій,
кандидат філологічних наук

СПОГАДИ

ТЕТЯНА БОБРИКОВА

ПРО МОГО БАТЬКА, ЄВГЕНА АДАМЦЕВИЧА,
БАНДУРИСТА УКРАЇНИ

Рід наш по лінії батькового батька походив, очевидно, із Сновська (тепер м. Щорс Чернігівської області). Ми так вважаємо тому, що Євген Олександрович у 1944 році з Іриною (нині покійною моєю сестрою) їздив туди до тітки, сестри батька, тобто сестри нашого діда. Прадід був мастильником на залізниці, а ось на якій станції – не знаю. А батько Євгена Олександровича був на станції Солониця Полтавської губернії чи то начальником, чи то черговим станції, а потім працював на станції Торохтянка (це, мабуть, Курської губернії). Чому вони потрапили до Ромни – не знаю, але у 1933 році мій дід працював у Ромні, а на якій посаді – не знаю. Там він помер у 1933 чи 1934 році. Могили його, на жаль, знайти не вдалося.

Мати батька Марія Михайлівна (дівооче прізвище Білан) – із мішан. Батько її – кравець, мав п'ятеро дітей, усім дав освіту.

Моя мама, Лідія Дмитрівна Парадіс, народилася 5 квітня 1902 року в селі Артюхівка Глинського району (тепер Роменський район Сумської області). Рід матері походив від князя Горчакова і доньки декабриста Севастьянова. Молоді люди полюбили одне одного. Коли Маша завагітніла, то, щоб приховати "гріх", її видали заміж за управителя маєтку Карла Буфіуса. Народився хлопчик Саша, по батькові його було Карлович, прізвище Буфіус. Коли Саша став дорослим, то побрався з Марією Миколаївною Кочубей із роду Кочубей. У них народилося десятеро дітей. Старша донька, Ганна Олександрівна, була матір'ю моєї мами. Ганна вийшла заміж за Дмитра Михайловича Парадіса, який працював управителем маєтку. Коли моїй мамі було чотири роки, бабуся померла. Дмитро Михайлович одружився вдруге, але дружина померла від туберкульозу. Мою маму забрала до себе в Полтаву на виховання її рідна тітка. Мама навчалася в Полтавській жіночій гімназії. В час громадянської війни жила у бабусі на хуторі Артюхівці. Часто їздила в Ромни до свого дядька, де і

познайомилася з моїм батьком. У 1927 році вони побралися. Вінчання відбулося в Олександрівській церкві. Родичі мами не схвалювали цього шлюбу і деякий час не підтримували родинних зв'язків з молодим подружжям, а потім змирилися. Мама була приємної зовнішності, вихована, тактовна, доброї душі людина, вірна дружина, хороша мама. Смерть батька вона дуже тяжко переживала, до останніх днів життя підтримувала зв'язки з шанувальниками його таланту. Мама була другом, дружиною, прислугою, поводитрем, очима мого батька. На свої плечі вона звалила все, за що її називали Лїда-великомучениця. Моя мама померла у Холмівці 27 жовтня 1979 року, де й похована поруч з батьком.

Батько був енергійним, веселим, багато знав цікавих історій, прислів'їв та приказок. З ним можна було говорити до безкінечності. Мав добру пам'ять, на ходу вловлював мотиви та слова пісень, "в умі" додавав і віднімав. Був охайним і вдома, і поза домом, ніколи не виходив на вулицю у нечищених штанах чи пальті, всім речам давав лад і завжди говорив: "Кожній речі – своє місце". Зачісок не мав, голову голив "під Котовського". Усе робив сам: пиляв і рубав дрова, ремонтував хату, будував, навіть сам укривав хату залізом, копав льохи і обкладав цеглою. Звичайно, мама підказувала, поправляла його. Ми з мамою читали йому дуже багато книжок. Саме так і мені передалася пристрасть до читання. Не любив брехні, був дуже чесним. Візьме, бува, коробочку від сірників (а тоді були тяжкі часи) і за першої нагоди віддасть, не кажучи вже про щось серйозніше.

Вдома батько й мати бували дуже рідко: увесь час у поїздках, так що відляти нам особливої уваги не вдавалося. За няню була старша сестра Лариса.

Я дуже любила, як казав батько, "зігралки": до нас приходили Григорій Спиця та Іван Бедрин, і разом вони грали по півтори-дві години. Батько грав, а хлопці йому підігрували. Я їх часто слухала. Це було до війни, а після вони разом не грали. Григорій Спиця був високий, худорлявий, з хорошим голосом, непогано грав на бандурі, хоч був просто любитель, а не професіонал. Носив він звичайний костюм. Іван Бедрин – маленького зросту, з хвилястим волоссям, мав приємний голос і хоч також був любителем, порівняно добре грав. Обидва мали бандури з металевим звучанням, адже кобилки, на яких лежали струни, були металеві, а у батька – дерев'яні. Докладно вже не пам'ятаю, яких пісень вони тоді співали, але все те, звичайно, з

батькового репертуару. Батько співав більше речитативом, що створювало якусь особливу гармонію. Я сиділа десь у куточку і завмирала від цих чарівних звуків.

Бував у нас і Мусій Олексієнко, батьків учитель гри на бандурі, високий сивий дід. Але його я бачила кілька разів, а гри й зовсім на чула, бо ж приходив він без бандури.

Не раз батько брався навчити гри на бандурі й мене, адже мала добрий слух і приємний голос, але в нього не вистачало терпіння для того. Не тільки тому, що часу вільного мені бракувало, я, незважаючи на добре нам'яті вуха, не завжди виявляла бажання це робити. Тепер дуже шкодую. Талановитою бандуристкою, мабуть, не стала б, але грати так, як зараз грають на бандурах, напевне, змогла б.

Мама наша часто хворіла, і ми, діти, заміняли її як могли. Лариса до війни під час канікул ходила і їздила з батьком. Війна застала нас у Смілянському районі в с. Пекарі. Батьки брали мене з собою. Це було так страшно. І ось нас вантажівка несла до Ромна на всіх "парах" – так, що в кузові ми качались, як огірки. Окупація... А жити треба. Знову тато й мама пішли по селах з бандурою грати за кусень хліба. Зробив батько візок з голоблями, впрягся в нього і разом з мамою, яка йшла поруч, вирушали в дорогу. Через два-три дні поверталися уже з борошном, пшоном, крупкою і всякою-всячиною. Коли ж усе те з'їдали, знову вирушали в дорогу. Скільки вони, бідні, пройшли за все життя! Либонь, ногами всю Україну сходили вздовж і впоперек...

Пам'ятаю такий випадок. Не було в нас сірників, то батько й каже: "Візьми цигарку і піді прикури у сусідів". Ось я прикурила і йду, шмокаючи. Раптом мене німець за вухо – хвать! І звелів вести його до батьків. Ми вже трохи знали німецьку мову. Йду, а він мене за вухо тримає. Мама йому пояснила (вона знала німецьку і французьку мови), що і як. Він тільки глянув, а невдовзі приніс пляшку бензину, камінців для запальнички і саму запальничку, а на мене посварився пальцем...

Пережили окупацію – і невдовзі батько добився дозволу на виступи.

Одного разу з батьком трапилася пригода. Це було десь у 1944 році. Він з майбутнім зятем і чоловіком моєї сестри Лариси Іваном поїхали до міста Миколаївка. Іван мав там якісь комерційні справи, а батька взяв, так би мовити, для прикриття. Іван залишив Євгена Олександровича на морському вокзалі, а

сам пішов у своїх справах. Тут до батька підійшла група чоловіків, і один з них владно наказав: "Кобзарь, сыграй!" Батько відповідає: "Уже й обід, а я ще й не снідав". Той чоловік каже: "А ты знаешь, кто я такой?" Батько: "Коли б я бачив, то знав би". Чоловік: "Я – начальник міліції". Батько: "Путня людина в міліції працювати не буде".

Начальник наказав відвести його в дільницю, щоб прочитати "мораль". Іван бачив, куди повели батька, та й прийшов за ним слідом. Начальник, як згадував потім батько, спочатку кричав, а потім заспокоївся й розпорядився нагодувати старого. "Потом он нам сыграет", – мовив самовпевнено. Іван же, скориставшись моментом, вивів батька з дільниці, й вони втекли...

З 1948 року з батьком по селах Сумщини їздила і я. Мені було тоді 19 років. Якось поїхали ми з батьком у Білопільський район. На станції Ворожба у клубі цегельного заводу давали концерт. Тоді ж сюди приїхали ще якісь артисти. Працювали дві каси: в одній продавала білети я, а в другій – вони. Але всі купували білети у мене, "на кобзаря". Успіх був триумфальний!

В одному із сіл (не пригадую назви) батько під час концерту в клубі виконував пісню, якої раніше не включав до репертуару, бо була спрямована проти начальства. Коли він уже закінчував пісню, до залу зайшов чоловік у брезентованому плащі з портфелем і став біля дверей. Батько саме співав:

*А де ж дівся голова?
— Пішов до Параски.
Він нанюхав, що у неї
Багато закваски.*

Люди враз оглянулися на чоловіка з портфелем, і зал вибухнув реготом. То якраз був голова місцевого колгоспу, а в нього була коханка Параска, до якої він учашав. Тож після концерту голова запросив до себе й запитав, хто батькові про це розказав. Батько пояснив йому, що то його пісня, що у даному разі трапився просто збіг...

Люди любили кобзаря за його гру. Так грати міг лише він. Техніка виконання – бездоганна, і бандура в його руках ходором ходила, права рука усією п'ятірнею охоплювала струни, ліва працювала на басах. Батько міг на бандурі передати печаль, радість, захоплення. Так виконувались історичні, жартівливі,

сатиричні народні пісні. Спів і музичний супровід доповнювався мімікою. Це був неповторний талант!

На той час сама поява кобзаря у селі була явищем нечастим, і пройти вулицею без супроводу було просто неможливо. По закінченні концерту, виходячи з клубу чи школи, люди сміялись. "Оце да!" – розходячись по домівках, жваво обмінювалися враженнями. Батька часто запрошували до когось з інтелігенції або керівника села. І там також збиралося чимало людей, а батько виконував усе, що вважав за потрібне, те, на що не відважувався в залі.

Як правило, зайшовши в якесь село, ми зверталися до голови колгоспу, який і визначав, до якої хати нам іти. За рахунок колгоспу виписували й продукти, однак господині, у яких зупинялися, не раз говорили: "А хай їм грець. Хіба вони дадуть такого, як у мене є?". Спати доводилося на полу чи на підлозі. Якщо ж траплялося так, що у хазяйки не було готового борщу, то вона заклопотано просила вибачення, хоча на столі було багато усякої їжі.

Траплялося й інше. Пригадую, як під час концерту в одному з сіл батько співав пісню "У сільраді голова, сердитий та п'яний". Пісня ця не була затверджена у репертуарі, тож другого дня нас викликали у Білопілья і заборонили виступи. Так у 1949 році перед батьком було закрито сцену.

Відтоді він знову пішов у народ, виступав на базарах, ярмарках, у поїздах, поблизу храмів. Якщо до війни не раз їздили по селах із Григорієм Спицею та Іваном Бедриним, то по війні батько грав сам, надто ж на базарі.

У Ромнах міліція забороняла сидіти на вулиці. Доводилося вибирати не такі людні місця, аби не потрапити на очі міліціонерів. Не один раз забирали до міліцейської дільниці, де батько змушений був сидіти голодний, аж доки приходила мама. Знушались – як хотіли. Одного разу забрали і повели в міліцію, де й запроторили у камеру, двері якої виходили в коридор. Батько обмацав стіни і виявив, що камера не замкнута. Очевидно, вартовий забув замкнути, хоч замок висів на дверях. Тоді батько вирішив провчити вартового і заховав замок до кишені. Ось міліціонер схопився: "Дед, забрав замок?". Піднаглядний відповів, що не брав, і той злякався за свою неувважність. Тоді батько вирішив пожаліти свого "охоронця" і віддав замок. Замість вдячності той зняв з нього картуза, налив у нього води і надів батькові на голову...

Невдовзі по війні я вийшла заміж і разом з чоловіком виїхала на Алтай, у с.Кубанку Калманського району, що за 80 кілометрів від Барнаула. Ми не раз запрошували батьків до себе, і ось на початку листопада 1958 року вони приїхали в гості. Про свій приїзд повідомили нам телеграмою, і ми просили одного шофера, друга мого чоловіка, привезти їх із роз'їзду, де зупинявся поїзд. Тоді було прохолодно, тож передали ним теплий одяг. Поїзд прибув пізно, перон освітлювався одним ліхтарем. До того ж, шофер не знав моїх батьків, і коли з поїзда виходили люди, він став запитувати: "Хто в гості до Бобрикових?". Так швидко зустріли одне одного і дісталися додому.

Гостювали батько й мати цілий місяць. Часто до нашої хаті заходили люди, ми також разом ходили до сусідів, знайомих, родичів. Одного разу по дорозі у поїзді зламалася шоба бандури. Звичайно, ми почали хвилюватися. Та раптом зайшов чоловік (пригадую, його звали Микола Рябов) і відремонтував її. Батько був радий і на знак вдячності виконав кілька номерів.

А в Кубанці його слухали працівники дитячого садка, лікарні, автогаража, сусіди. Враження було незвичайне. Їздили ми і в село Калманку до діда мого чоловіка. Це за 25 кілометрів від нашого села. Там відбувся імпровізований домашній концерт. Незважаючи на те, що серед слухачів було зовсім мало українців, пісні, мелодії танців у батьковому виконанні сприймали, затамувавши подих. Особливо зворушувала дума-пісня "Євшан-зілля". Зворушувала так, що навіть молодь плакала, надто ж – українці. Потім ці концерти згадували довго. Ще б пак: у глухому сибірському селі та справжній кобзар! Погостювавши у нас, батьки поїхали до Москви, здається, щось клопотати про пенсію. До станції Топчиха ми відвезли їх кінями і там посадили у вагон. Згодом ми переїхали до Криму. Отож поїздка батьків до Сибіру була єдиною у їхньому житті...

Ще хочу сказати кілька слів про пенсію. Оскільки в Ромні на базарі і на вулиці грати не дозволяли, то й засобів на прожиття у батьків не було, а якось же треба було, годувати сім'ю. Чужі люди почали клопотатися про них. Коли не помиляюсь, то першими тут стали клопотатися викладачі з Сум подружжя Валентин і Валентина Дубравіни. З Києва, з Москви одержали дозвіл на пенсію, а в Ромні кажуть: "Не заслужив". Та усе-таки виклопотав. Коли я приїхала до них із Сибіру в гості,

то документи на пенсію уже друкувала друкарка плодоконсервного заводу. Мама говорила, що вони у тій справі також завдячували директорові заводу (прізвища його, на жаль, уже не пригадую).

Гри на бандурі у батька учились і Федір та Іван Петренко. Як Григорій Спиця та Іван Бедрин, вони були музикантами-любителями, але завершити навчання і досягти високої майстерності за тих прикрих обставин, про які йшлося вище, їм так і не вдалося.

Ще пам'ятаю батька як гумориста. Одного разу трапилося так, що П. (один з наших знайомих), обіцяв, коли заколе кабанчика, принести свіжнини. Але приніс одну кишку, з якої мама, звичайно, нічого не могла зробити, оскільки до неї він нічого не додав. Тоді батько надув її і повісив у неї електричну лампочку. П. прийшов наступного разу і, сівши за стіл, побачив цю кишку. "Євген! Це ганьба!" – сказав він і потім довго до нас не ходив. А батько від душі реготав...

У 1972 році тато й мама переїхали жити до мене в Крим. На новому місці батько прожив лише три тижні. 19 листопада у нього стався черговий напад (камінь у жовчному міхурі), і близько півночі, прямо на операційному столі, він помер.

Похорони батька відрізнялися від похоронів інших односельців. Не було музики, а на могилі грали бандуристи, які приїхали з Києва. Були Правдюк, Данилейко, Фисун, Таракан-Береза, Шпірний та багато інших, їх прізвищ не пам'ятаю. За давнім козацьким звичаєм домовина була покрита червоною китайкою, поклали також колоски пшениці, кафарик і шанувальники його таланту несли її на руках. Людей було дуже багато, хоча батька в селі ще не знали, оскільки, як я уже говорила, він тут прожив недовго. На обіді також грали кобзарі, пам'ятаю одного з них – Башловку. Люди щиро плакали. Це було вражаюче, незвичайне, що потрясло до глибини душі. Ось уже 25 років як немає батька, а люди пам'ятають похорони і завжди в роминальні дні на могилки моїх батьків кладуть печиво, цукерки.

І залишилася сиротою бандура, замовкли струни, пішов з життя кобзар, та його пісня залишається у пам'яті людей. Бандуру батько заповів Канівському музеєві Тараса Шевченка. Там вона й зараз висить, обрамлена рушником, поруч з бундурою Єгора Мовчана.

ЛІДІЯ АДАМЦЕВИЧ

ДОРОГАМИ УКРАЇНИ

Ми познайомились у 1927 році. Я сама роменська, і він з Ромен. Ми поженилися в 1927 році. І не встигли ми трохи пожити, як він поїхав у свою першу концертну подорож із своїм знайомим, напарником і старшим товаришем Іваном Положаєм. Доїхали вони до Полтави, потім до Миргорода. У Миргороді зустрілися із тамтешніми кобзарями й утворили капелу. Вже разом поїхали далі мандрувати. Поїхали до Полтави. А ви знаєте, який тоді транспорт був: і поїзди ходили погано, і ніяких автобусів не було, більше пішки. Бувало так: станцію за станцією пішки, і кобзи за плечима несуть. Дісталися до Полтави, і попався там випадково адміністратор, який колись возив циркачів: узяв їх з собою і дав, можна сказати, дорогу справжню, домовляючись про концерти та приміщення. Як побільшали діти наші, я стала супроводжувати його весь час. Ми об'їздили чуть не всю Україну. Бували на Київщині декілька разів, тоді Черкаська область, Сумська, Харківська. Їздили до Криворіжжя, були на Донбасі, були і в Тернопільській області, скрізь. За останній час, коли організувалось Хорове Товариство, побували і в Москві, і в Ленінграді, і в Мінську, і в Севастополі, в Алтайському краї. І де ми тільки не були. Мабуть, немає такого місця, куточка, де не були ще до 30-х років як ми їздили з ним. А всю Київщину об'їздили і вздовж, і впоперек, і по Канівському району, і по Ржищівському. Так що нам прийшлося все-таки чимало перестраждати. Транспорту не було. І все пішки. 10 кілометрів і 20 кілометрів бувало ходили. Афіші за собою носили, чемодани з речами, кобзи – і пішов куди треба. І не минали ми нічого ніколи, що по дорозі попадалось. У нас був дозвіл по всій Україні. Ми приїздили у Київ. Давали нам дозвіл. Тоді мавши вже республіканський дозвіл, заїжджали у любую область. Область давала по своєму району. І таким путем ми із села в село перебували. Не минали ні великого, ні малого. Попадається хуторок у 30 дворів, і ми там, а клубів же не було в той час, в 30-х роках. Які такі клуби були? Велика хата-читальня, або просто часто бувало у воловні, або десь у клуні. Повісять ті летучки, фонарики, чи як вони називаються? І таким путем ми давали концерти. А вже в останні роки, після тих подорожей у Київ, вперше з'явилися на похороні Мовчана,

кобзаря відомого. Нас визвав Інститут фольклору на його похорон. Тоді вже чоловік тут по Києву поробив у всіх установах, по всіх видавництвах. А тоді їх залучили у Хорове Товариство. І після Хорового Товариства ми вже тут у Каневі побували із ним вдвох. А до того він вже був пару разів тут у Каневі з своїми товаришами. І таким путем наша життя проходила вічно на колесах. А діток я своїх залишала на свою старшу. На Ларису. І їй було 8 років. З 8-ми років вона zostавалась дома за хазяйку. А ми їздиво бува на місяць, на півтора. І вона їх ото доглядала. І в ту школу ходила, і дітей малих доглядала. Так що всі ми гуртом багато допомагали нашому чоловікові, а їхньому батьку, в його мистецтві, в його творчій роботі.

ЄВГЕН АДАМЦЕВИЧ

ІЗ ЛІТ МОГО ЖИТТЯ

Було приїдемо в село. На вечір призначені загальні збори. Повинен виступати представник з району щодо організації колгоспу чи м'ясозаготівлі. Людей часом і трудно було зібрати, але, прочитавши об'яву про виступ кобзаря, хто ж устоїть, щоб не прийти й не послухати. Людей набивалося так, що й лампи гасли. Довгенько, правда, доводилося чекати, поки скінчаться збори, але вже коли я виходив на сцену, то не пускали мене звідти до самого ранку. А скільки таких концертів було! Грав по 5-6 годин безперервно, та так, що на пучках набігали мозолі, а нігті збивалися вщент. А коли на світанку після такого концерту йшов додому, то ледве волік ноги, але на душі було радісно.

У 42-му році склав я що пісню ("У неволі". Упорядн.), почувши тяжке таке становище. І людей також, і мене вона торкалася. Коли склав, то пішов у народ. Грав по селах. По хатах. І от був такий випадок. Грав у Липовій Долині. Ну, оскільки не бачу я, незрячий чоловік, то заграв людям, а там був поліцей. Мене прийшли вночі забирати, насилу вже люди врятували та заховали. І другий випадок такий самий був у Берестівці. Коли я програв, то сказав староста: "Тікайте, як хочете жить на світі". Прийшлося з дружиною мені тікати через Яловий Окіп на

Ромни. Це було два таких випадка. Мене хотіли за що пісню життя позбавити поліцаї.

Музично-хорове товариство киявське посила по колгоспах нас, кобзарів, працювати бригадами. Виконував у Хмельницькій області. Там ми були. Потім Тернопільська. Ну, ще там деякі. Дрогобич, Львів. Та багато ми проїздили з бригадами кобзарськими.

Цього року (1940. Упорядн.) я виступав на Дніпропетровщині, Магдалинівський район. Навесні це було. Там дуже гарно приймала публіка наша. А потім в цьому ж році виступав на ювілей Остапа Вересая в Києві в Будинку письменників. А ще в Москві. В Москві був навесні. Там виступали в Будинку мирової культури, потім і ще в Будинку письменників декілька концертів. То була нас теж група чоловік шість. Один між нами був лірник, а то кобзарі.

Багато я музичних номерів граю. Марші, вальси, польки, козачок, гопачок, метелиця і т.д. "Марш Запорізький", який недавно киявський оркестр народних інструментів записав у мене і тепер виконує. Користується оркестр за цей марш дуже великим успіхом. По три, по чотири рази визивають їх.

КОСТЯНТИН ОЛЕКСІЄНКО
МИКОЛА ОЛЕКСІЄНКО

НА ПРОЦІВЦІ

Пам'ятаємо, у батька був чудовий настрій. Саме тоді у нас гостювали роменські музики І.Петренко, І.Бедрин та Коротков (українець з російським прізвищем), які училися у батька. Вони захоплююче співали українські народні пісні. І ось, зігрівшись вишнівкою, якою наша мати Уляна Порфирівна пригощала гостей, усі стали просити батька виконати думу про Богдана Хмельницького. Батько дуже любив цю думу і виконував її з особливим піднесенням. До цього часу ми більше ніколи не чули цієї думи. І ось батько ніби змінився, устав і почав маршувати навколо столу, граючи незвичайний марш та підспівуючи під мелодію. Гості також підхопили її. У розпалі цієї співанки до господи зайшов добрий знайомий нашого батька на прізвище Буфіус. Він мав прекрасний голос і привіз із

собою незнайомого чоловіка. Буфіус запитав батька: "Мусію Петровичу, що це Ви грали?". Усі гості відповіли за батька хором: "Запорізький марш" Мусія Петровича". Буфіус попросив ще раз виконати цей марш. Батько часто не одразу піддався на прохання, любив, щоб його умовляли, а тут відразу з натхненням виконав прохання. Коли пісня відзвучала, Буфіус відкомендував незнайомця. Це був Євген Адамцевич. Буфіус сказав, що він має добрий музичний слух і бажає навчитися у батька грати на бандурі. Після цих слів Євген Адамцевич став на коліна, взяв батька за руки і почав умовляти навчити його грати на бандурі. Пам'ятаємо, що виглядав він красивою зрілою молодою людиною ніби-то і не сліпою на вигляд.

Батько був у доброму настрої і тут же став перевіряти його голос і слух. Музичний слух був справді дуже добрий, а голос – хрипливатий. Батько попросив його що-небудь заспівати. Євген Адамцевич виконав українську народну пісню "Ой чого ти, дубе". Напевне Буфіус йому підказав, що це улюблена пісня батька, і вона справила на нього вплив.

У нас було багато музичних інструментів: 2 бандури, 2 скрипки, гітара, мандоліна, цимбали, італійська концертна і навіть духові інструменти. Батько майстерно грав на них. З дитинства гри на скрипці його учив випускник Петербурзької консерваторії Навродський, який під кінець навчання похвалив свого учня: "Мусійку, ти уже і мене перевершив, так що мені учити тебе уже нічому". І дійсно, дякуючи такому професійному початку, батько пізніше керував церковним хором у селі Процівці, де і сам народився. Навчав своїх півчих нотної грамоти, завдяки чому хор співав злагоджено.

І ось батько запитав у Євгена Адамцевича, на якому інструменті він хотів би навчитися грати. Той відповів: "На бандурі". Тут батько дав йому другу бандуру і сказав: "Ану, грай!". І з цього часу Євген Адамцевич став навчатися у батька.

Мусій Перович багато писав своїх пісень, обробляв українські народні пісні, збирав фольклор, їздив по містах і селах України, навіть грав і співав у трупі Марка Кропивницького – батька української драми, у якій виступала і знаменита актриса Затиркевич. За час навчання батько передав Євгенові Адамцевичу усе своє кобзарське мистецтво, збагативши його репертуар своїми піснями. Він дуже любив учня і присвятив йому свої вірші, які назвав "Доля темного Євгена". Ось вони:

*Кобзо моя порадиця, струни золоті,
Порадь мені, відраднице, розвій тяжкі мрії...*

*Моя туга, що світ білий, тебе я не бачу.
За тобою любий, митий день і ніч я плачу!...*

*Що єсть в світі наймиліше світ сонця ясенький
І я чую його промінь, що він єсть тепленький.*

*І ви, зорі дрібнесенькі, і місяць-світлане,
Туга серце обгортає, як вечір настає.*

*Почуваю я, незрячий, ту красу кохану,
Плачу гірко і ридаю з вечора до рану.*

*Люди бачать, чують, знають красу дня і ночі,
Мої ж темні не мають тієї краси очі.*

*Нащо мені молодії літа парубоцькі?
І здоров'я без надії, і жарти дівоцькі.*

*Я, мов в темній домовині, нужуся, страждаю,
Чи ще довго по Україні блукати – не знаю.*

Коли батько вперше читав Євгенові Олександровичу ці рядки, він цілував йому руки і плакав. У цей день Адамцевич грати не міг. Він сердечно дякував за ці слова, за те, що з любов'ю і безкоштовно учив українських пісень, які дали йому хліб і, навіть, любов.

Пригадується, як одного разу Євген Адамцевич прийшов до нас і став розповідати одну пригоду. "Мусію Петровичу, – звернувся він до батька, – я був у Андріяшівці і там в одній хаті заспівав "Сіла сім'я обідати, Татусь і матуся, Три сини-соколи і дочка Настуся". А та сім'я якраз і складалась із трьох синів і доньки Настусі. Як же вони раділі і хвалили мене за те, що я для них виконав таку веселу пісню. Простіть, Мусію Петровичу, що я не сказав їм, що ця пісня Ваша".

Через багато років ми вдвох пішли на старий роменський базар, де при вході на якомусь ящику сидів Євген Адамцевич, грав і співав захриплим голосом. Ми довго стояли коло нього, слухали пісні, згадували, як він учився у нашого батька. Нам стало дуже боляче за нього. Поклали до шапки 5 карбованців. Він пощупав їх і, усміхнувшись, заспівав пісню "Сіла сім'я обідати". Ми запитали його, що це за пісня. Він відповідав, що вона, як і інші – пісні його вчителя Мусія Петровича

Олексієнка. А коли ми йому відрекомендувались, що ми обидва сини Мусія Петровича і що пам'ятаємо, як уперше прийшов до нашої хати, Адамцевич аж затремтів, встав і почав тиснути нам руки, схвильовано говорив про вдячність своєму учителеві за бандуру, за пісні, які, як добрі, надійні поводири, вогдили його по світу. А ще з гордістю говорив, що до нього приїжджали з Києва і пропонували записати усі його пісні, обіщали виклопотати пенсію. Ми йому сказали, що це добра справа і що раді за нього, а раптом не доведеться на старості літ на хліб заробляти базаром. Розійшлись добрими друзями і залишились вдячними за те, що впродовж усього свого кобзарського життя дарував людям українські народні пісні, передані йому нашим батьком Мусієм Петровичем Олексієнком.

Про кобзарський талант батька добре відгукувався і друг Тараса Шевченка Григорій Вашкевич, передавши у нашу родину торбан Великого Кобзаря. Згодом батько подарував його Роменському краєзнавчому музею.

МИКОЛА ДАНЬКО

ЯК І ЗАПОРІЗЬКІ КОБЗАРИ

Щоразу, буваючи у відрядженнях у Ромнах, поспівалося скласти і свою частку пошани кобзареві Євгенові Адамцевичу... В хаті завжди було і затишно, і любо, і солодко-сумно, і дуже весело. Вірна супутниця Євгена Олександровича, його поводитир (дружина Лідія Дмитрівна – Упоряди.) то непомітно кудись зникала, то знову з'являлася, накриваючи скромний стіл. Її тихий прихід звучав господареві, як дізель в ключі!

Скільки-скільки було переспівано! І як!

Зрештою не об тім головна річ. З оповідей декотрих людей я знав, що Євген Олександрович за часів Великої Вітчизняної війни оновив славу запорізьких кобзарів: мандруючи селами, він своїми піснями кликав до боротьби проти окупантів. Навіть два чи три дні просидів у холодній, вкинутій туди поліцаями. Це він і сам казав, але чомусь завжди уникав будь-яких подробиць. Лише одного разу... Його худорлявим обличчям перебігли наче сонячні зайчики. І він почав без моїх розпитувань.

— 1942 року мандрували ми Сумщиною... В одному з сіл поблизу Тростяння переночували в теплій хаті, вийшли за поріг, коли люди просять: “Заграли б веселої з лика!”. “Веселої? Можна. Хіба ось такої, якщо не чули...”

Бандура наче сама заспівала:

— Ой, Морозе, Морозенку,
 Ти славний козаче.
 Через тебе, Морозенку,
 Хриць гіркими плаче.
 Не так хриць той осоружний,
 Як ті хриценята.
 Плачуть з мамою укуті:
 “В нас не буде тата!”
 Упіймали партизани
 Хриця рано-вранці,
 Та й ізняли з того Хриця
 Чоботи-сап'янци.
 Партизани на гармошці
 Тиснуть на всі кнопки:
 — Потанцюй же, сучий сину,
 На порозі гонки.

Хтось розсміявся... Тоді я багато всякого переспівав...

— Іде німчик вулицею,
 Шаблею блистає.
 Стоїть хлопець-партизанчик,
 Шапки не знімає.
 Кинувсь німець до канчука,
 Партизан — до дрюка.
 — От тепер же, вражий німче,
 З тобою розлука!

Не встиг я доспівати, як раптом хтось за рукав: смик!.. Поліцей! Повели нас до управн. Почали допитуватись, чи не партизан, і хто мені дозволив висміювати фашистів та перекривляти їх, узивати “хриціями”...

“Та боронь, Боже, хто там узивав! Я співав про Гриця! Може, кому сп'яна вчулося? Давайте повторю...”

Ледве випустили живим...

ПАВЛО НИЦЦІЙ

МОЯ ПЕРША ЗУСТРІЧ ІЗ КОБЗАРЕМ

Тяжка була весна 1950 року. Багатосніжна, з великою повинню. Сонце невпинно підіймалося вгору, ніби співчуваючи людям і, зокрема, нам, босоногим пастухам. У лісі вже де-не-де почала з'являтися яглиця, пшівка, щавель. Я із старшою сестрою Лідою рвав це зілля для виживання. А решту, що лишалось, ми виносили на базар. У Ромні на той час було два базари: новий і старий. Новий — це під Прощівською горою, а старий — побіля собору.

Нарвавши звечора зелені, другого дня рано-вранці ми з сестрою мусили перетнути десятикілометрову відстань з вантажем за плечима. На базарному майдані кожен ряд мав свій крам. Але особливо, що я відзначив для себе, вирував різноголоссям тютюновий ряд.

Поблизу цього ряду я помітив дідуся, невисокого на зріст, у сірому піджаку, старенькому чорному кашкеті. Він сидів на стільчику. Біля нього на землі була розіслана хустка, на якій лежало різне пожертвування: грощі, картопля, огірки, цибуля... Ми з сестрою поклали пучок шавлію і букетик пролісків.

Сестра пішла продавати зелень, а я зупинився біля дідуся, як і багато інших людей, і слухав його спів-гру. Розглядаючи дідуся, заслухавшись його майстерним виконанням, я зауважив, що пучки у дідуся від багатолітньої гри на бандурі стали напівзігнутими. Хоч він був уже не молодим, проте риси обличчя дивували красою і непритворним внутрішнім сяйвом. Милували очі по-хвацицьки закручені козацькі вуса. То сходились, то вмить розходились широкі брови, немов дві вільні чайки. Коли ж хустка була вже вщерть заповнена скромними дарунками, дідусь навіпамацьки відшпуквав квашене яблуко. А решту гостинців забрала його дружина, вклавши все те у кошик з лози.

А кобзар у той час розмовляв зі своїми знайомими. Довго я стояв біля кобзаря, як і багато інших людей, які уважно слухали його спів. Не можу пригадати, що тоді я почув від музики, однак знаю, що пісні були різні: сумні, жартівливі, про минуле України і про день тодішній. І в залежності від того, що виконував кобзар, чи зажурену пісню чи веселу, відповідно

реагував і чималенький гурт людей, який зупинився біля кобзаря, забувши про справи житейські.

Придивившись до бандуриста пильніше, я швидко зрозумів, що дідусь зовсім сліпий. І в моєму дитячому серці прокинулося болісне співчуття, яке я проніс через усе життя, куди б мене не кидала доля. Згодом і дізнався, що це був Євген Адамцевич. Пізніше я не раз зустрічав його в багатьох куточках Ромен, зауважив, що він вельми шанував Прощівську гору, часто бував у їдальні тодішнього Роменського агротехнікуму.

Отакі мої перші враження від зустрічі з Євгеном Адамцевичем.

Проїшов час... Тільки через двадцять років повернувся я на свою батьківщину і знову зустрів сліпого музику. Але цього разу на привокзальній площі. Кожного разу, зустрічаючись із кобзарем, я купував йому буханець хліба і дарував металевого карбованця. Через усе життя я проніс у серці образ роменського кобзаря Євгена Адамцевича, як людини, що зберегла в собі дух справжнього українця, талановитого митця, котрий попри всі злигодні і нестатки мав щире серце й велику душу, котрий зберігав у собі і передавав через слово та музику багатовіковий досвід українського народу, його довгий і важкий шлях до національного визволення.

МИХАЙЛО ПОЛУЯН

ЗГАДКА ПРО КОБЗАРЯ

Будинок наш знаходився при в'їзді до базару. Якраз проти нього через дорогу було "робоче місце" Євгена Адамцевича. Зараз тут стоїть дев'ятиповерхова бетонна химера, яка, між іншим, дуже зіпсувала природно-історичний ландшафт стародавнього центру міста.

Недільних днів, десь о 5-й ранку, мені через сон було чути мугикання воликів, кувікання свиней, гелгіт та вереск усякої птиці. Потім повільно наростає людський гамір.

А десь за годинку—другу через усю армаркову кафефонію пробивалися неголосні, але чісті звуки бандури. Починав свій репертуар кобзар не завжди однаково. Загалом це були ліричні твори з побуту українського народу, як-то: "Чорна хмара

наступала" про нещасну долю сина, який вимушений залишити батьківську хату, бо в хату прийшов батько-нерідний.

Тоді, живучи у глибоких злиднях, я не міг зрозуміти хлоп'ячим розумом кобзаря, чому у його піснях постійно звучить глибока туга знедоленого народу, коли навкруги і в дитячому садку (до якого я ходив), і у школі, де я почав навчатися, всюди гучно лунало, як ми щасливе живемо і широко завдячуємо вождеві за щасливе дитинство. А кобзар тужив за долею Морозанка, за яким "вся Україна плаче".

Десь о 10-й ранку, коли перший запал торгів проходив, молодіці, залидали дядьків, коло яких, а самі йшли поміж рядами, аби щось придбати, а більше подивитися. Багато з них збиралося навкруги кобзаря. Реакція Євгена Олександровича була миттєвою. Він голосно питає: "Хочу життєвих пісень поспівати, немає тут дівчат чи молодниць?". Якийсь із чоловіків, а часто й молодіця запевняли, що жіноцтва немає. У такий спосіб сторонні доходили згоди. Боже ж ти мій, яких тільки пісень можна було почути! Сміялися чоловіки і жінки, молоді і сиві, сміялися і ми, підлітки, хоча мало що розуміли. І хоч пісні були густо переперчені еротичним гумором, вони сприймалися у життєвому контексті як саме життя.

А часто бувало так, що звучали пісні хоч і жартівливі, але вельми дошкульні, або, як тоді говорили, "політичні":

*(Ой год, мої гречаники,
Колгоспні начальники,
А жидовська власть
Ніде прамаху не дасть!)*

завойовували увагу слухачів. Закінчувалися ці частівки завжди однаково. Черговий навуходоносор подавав "сигнал", прибував автомобіль із нарядом міліції. Першою до кузова летіла, жалібно плачучи порваними струнами, бандура, а за нею, у такий же спосіб, але мовчки, летів Адамцевич.

Був у нього один ритуал, до якого певне відношення мав і я. Перша хвиля тих, хто вже сторгувався, ставали щедрішими і кидали до мідної кварти кобзаря не лише мідяки, а й срібло—10-15, а то й 20 копійок. Назбиравши дещицю, він озивався до мене (якщо я був на місці), передавав мені костюра і гроші. Костур у нього був унікальний, всередині пустий, зроблений з металу. Уміщалася у той костюр якраз пляшка оковитої. На той час у нас на базарі підпільних шинків було десь з півсотні. За

планку "Фриволь" з Анастасією або Біловоду правили лише одного карбованця. Так і наповнили порожнину в костурі.

Особливо запам'яталися мені пісні про суд над Байлою, про Морозенка. Здається, що раз почув я і про Калниша, але не втілюю, хто той Калниш і звідки він.

Взагалі, відтворити спогади 15-річного хлопця, не навіваючи на них сучасної інформації, річ досить складна, але що небезпеку, думаю, я минув. А ще, і на сьогодні, мене вражає мужність цієї людини. Він співав те, чого боялися говорити навіть пошлетки. І коли у мене виробилося у житті почуття власної гідності, сформувалася система етичних і моральних устоїв, цим і задалучую сліпому кобзареві, який зробив мене зрячим.

МИКОЛА МОШУК

НЕСКОРЕНИЙ, МОВ САМА ДУША НАРОДУ

Найсвітлішим спогадом мого новонародженого дитинства є Іллінський ярмарок. Базарна площа, вся заповнена людьми, слухає кобзаря. А він, Євген Адамцевич, сидить на східцях, перебирає руками золотисті струни, і лише над містом його могутній голос, тихо розлягається над берегами Сули "Запорізький марш".

І ті імпровізовані концерти, і пісні дівчат на вечорницях у Засудлі, і гамірливі досвітки зі співами – все те, мабуть, і сформувало мене як особистість, посприяло тому, що пізніше сам став професійним бандуристом-виконавцем.

Бувало, пам'ятаю, що інколи не виявлялося кобзаря на східцях базару. Тоді й ярмарок уже був не той. Люди хвилювалися: де ж той Адамцевич? Одного разу поповзла чутка: взяв співак "чорний ворон", повіз сліпого музику туди, де Макар телят не пас. Завирував гнівно ярмарок. Довелося "воронові" відпустити народного улюбленця – затримали машину у Біловодах. Звідти і йшов Адамцевич пішки до Іллінського ярмарку, оточений натовпом.

Як свято, зберігаю в пам'яті розмови з Євгеном Олександровичем. Скільки знав і розумів цей мудрий сліпець, скільки сторінок з історії України мені оповів – десь бо у книгах те тоді вчитати було годі. Пригадую, у 1964 році я закінчив

навчальну студію при державній Заслуженій капелі бандуристів України. За призначенням наш випуск – 20 чоловік – поїхав до Кіровоградської обласної філармонії. Її тодішній директор зустрів співаків-бандуристів з гостинністю держиморди. "Навіщо ви сюди приїхали? Від вас самі збитки", – набундючився пихато. Приїхавши до Ромна, розповів Адамцевичу про той випадок. Євген Олександрович гірко посміхнувся: "Пасуться зайці біля культури, та й не лише біля неї, грабують її, руйнують. Але нам своє робити!". Це прозвучало як заповіт мені, початкуючому музиці. І досі намагаюся його виконувати. Та й хіба лише один я узяв заряд від Адамцевича, від його високої думи про нашу Україну?

Знаю, що у багатьох моїх ровесників-земляків, коли трапляються в житті тяжкі хвилини, рятівним колом є спогад: сидить на східцях роменського ярмарку битий-перебитий долею наш видатний народний співець – нескорений, мов сама душа народу, і громовим голосом кличе, нагадує, застерігає...

СЕРГІЙ ЛОГОЖА

НИКИМ НЕ ПЕРЕДБАЧЕНІ СВЯТА ПІСНІ І ТАНЦЮ

Про роменського кобзаря Євгена Адамцевича можна розповідати безкінечно не лише як про майстра виконання української народної пісні під власний бандурний супровід, але й як про автора ним написаних текстів багатьох пісень, покладених на музику. Це, насамперед, "Дума про хлібороба", "Зацвіла калина біля хати", "А у полі дош іде" та інших. До того ж, виконавцем вони подавалися всуміш з родинно- й суспільно- побутовими піснями. Вони становили своєрідну, специфічну змістом і емоційним колоритом групу творів народної пісенності, в яких відобразилась одна з типових рис характеру народу – його щедрий гумор і оптимізм, його вміння відкривати і відображати смішні сторони людини, її вчинків та життя.

Спостережливий і дотепний творець Євген Адамцевич підледів усі тіньові сторони повсякденного життя, в пісні виражав їх сміхом, що розливався то легким жартом, то глумом і глузуванням, то соромливо-солодкуватим натяком, то гострим

протестом, то ледь уловимою усмішкою, то злою іронією або їдким дотепом.

Співав Євген Адамцевич найчастіше на базарних майданах в селах Роменського, Липоводолинського та Недригайлівського районів. Кожен його виступ перетворювався у своєрідне мистецьке свято. Бувало і так. Коли кобзар приходив, а не приїздив, у село з бандурою за плечима, до нього приєднувалися інші кобзарі, а не рідко, як то, скажімо, було в Коровинцях, його оточували співаки з навколишніх сіл та хуторів. І тоді розпочиналося свято пісні й танцю, не передбачене ніякими планами, що викликало незадоволення у місцевих керівників. Тоді вони давали команду: "Заборонити сліпому бандуристові виступати!"

Пригадується така історія. У 60-х роках я працював директором Сумського обласного Будинку народної творчості. Одного разу мені було доручено встановити, як і про що співає Євген Адамцевич. Нагода така випала у Вільшані Недригайлівського району, де якраз був осінній ярмарок. Оточений масою народу, на стільці сидів зубожений чоловік, міцно тримаючи бандуру. Зі спітнілого його обличчя на струни спадали краплі поту. Голос кобзаря звучав могутньо, а слова "Гей, літа орел", мов весняна повінь, розливалися по вільшанських лісах і долинах. А потім прекрасно зазвучав його "Запорізький марш", який і сьогодні, і завжди залишатиметься нашою гордістю та окрасою української музичної культури.

Дивуєшся, скільки знав і виконував пісень цей мудрий і невтомний співець? Стає боляче за те, що нікому було потурбуватися про створення йому людських умов для життя і творчості.

Трагічна доля Євгена Адамцевича змушує задуматися над тим, як в області популяризується бандура. Що стало причиною того, що за останні роки все рідше і рідше чуємо чарівні звуки свого національного музичного інструмента? І це тоді, коли впродовж багатьох років у музичному училищі і майже в усіх дитячих музичних школах викладається клас бандури. Є над чим подумати тим, хто до цього причетний і за це відповідальний. Згадаємо добрим словом керівників капел бандуристів Охтирського Будинку вчителя Сергія Жукова, Палацу культури СНВО ім. Фрунзе Дмитра Андрусенка, конопотського Будинку культури та інших.

БОГДАН ЖЕПЛИНСЬКИЙ

КОБЗАР ЄВГЕН АДАМЦЕВИЧ НА ЛЬВІВЦІНІ

Моє листування з кобзарем Євгеном Адамцевичем почалося у 60-х роках. Я тоді працював на Роздольському гірничо-хімічному комбінаті недалеко від Львова, вечорами разом з братом керував капелами бандуристів "Дністер" та "Струмок" і продовжував збір матеріалів про кобзарів та бандуристів, започаткований ще в повоєнні студентські роки.

В цей час у своїх листах кобзар часто згадував про тяжкий стан свого здоров'я, підірваного в часи нелегкого дитинства та воєнного лихоліття. Я повідомив про це правління Музично-хорового товариства в Києві і кобзареві було виділено путівку на безкоштовне курортне лікування та відпочинок у Трускавці.

З Євгеном Олександровичем і Лідією Дмитрівною зустрілися на вокзалі у Львові, щоб допомогти дістатися до Трускавця. Це була перша наша зустріч, хоча з листів кобзаря та розповідей інших музик був знайомий з творчістю Адамцевича, слухав його гри і спів у записах, знайомив з його діяльністю моїх учнів, учасників згадуваних вище капел.

Від Львова супроводжував Адамцевичів до Трускавця, де їх радісно з букетами квітів зустрічали представники новороздольських капел бандуристів. Згодом про що зустріч Євген Олександрович з великим захопленням розповідатиме письменникові Олексі Юшенку: "У Трускавці вітали мене учасники капел бандуристів "Струмок" та "Дністер". Казали: "Співцю "Євшана" – сердечна шана!". І заграли та заспівали на мою честь". Довелося виступати і Євгенові Олександровичу.

Тут же домовились, що після відпочинку в Трускавці кобзар виступить у Дрогобичі та Новому Роздолі. Кобзар дотримав слова. Наприкінці лікування відбувся концертний виступ Є. Адамцевича в Дрогобицькому педагогічному інституті. Громадськість міста, музикознавці, педагоги, студентська та шкільна молодь довго аплодували кобзареві. Високу оцінку виконавській майстерності народного співця дала і місцева преса.

Повертаючись із Трускавця, Євген Олександрович з Лідією Дмитрівною на запрошення місцевих бандуристів завітали в Новий Роздол Миколаївського району на Львівщині. Невеликий актовий зал Новороздольської музичної школи не зміг вмістити

всіх бажаючих послухати кобзаря. Мені так і не вдалося добитись дозволу виступити кобзареві на великій сцені просторого Палацу культури Роздольського гірничо-хімічного комбінату і тому довелось скористатись залом музичної школи. Кращими творами свого репертуару щедро обдарував тоді кобзар слухачів. Захоплено були сприйняті присутніми оригінальні “Суд Байди” і “Євшан-зілля” (на слова М.Вороного), народні історичні пісні “Про Морозенка”, “Про Супруна”, “Ой не пугай, пугаченьку”, “Про Палія Семена”, родинно-побутові “Через мої ворітоньки”, “Ой, попливи, вутко”, “Із-за гори ворон кричє”, “Налетіли журавлі”, лірична “Ой по горі, по горі”, на слова О.Олеся “Сміються, плачуть солов’ї”, на текст С.Карпенка “На захід сонце вже схлилось”. Закінчив кобзар виступ жартівливими народними піснями та знаменитим “Запорізьким маршем”.

Потім були зустрічі з колективами капел бандуристів “Дністер” та “Струмок”. Про перебування кобзаря в селищі сірчаників Новому Роздолі та його концертні виступи схвально писала районна газета.

Гостюючи у нас вдома, кобзар часто брав до рук бандуру й імпровізував на теми українських народних пісень та мелодій. Якось, слухаючи гру кобзаря, до Євгена Олександровича підійшли наші діти, Одарка і Тарасик. Кобзар грав щось тужливе. Раптом, почувши, що поруч діти, весело промовив: “А чим же вас, маленьких, порадувати?” – і почав імпровізувати на тему народної пісні “Ходить гарбуз по городу”. Я більше ніколи не чув, щоб кобзар колись виконував цей твір

Через деякий час, у 1969 році, Є.Адамцевич з групою кобзарів удруге побував на Львівщині. У Львові було організовано два кобзарські концерти: в концертному залі Львівського політехнічного інституту та на Львівському заводі автотранспорту. Разом з Євгеном Олександровичем у Львові тоді виступали його побратими Григорій Ільченко з Харкова, Іван Панченко та Георгій Ткаченко з Києва, Олександр Маркевич з Білої Церкви, лірник Павло Чемерський з Києва, київський фольклорист та кобзар Михайло Полотай, здібні бандуристи Василь та Микола Литвини.

Рокотали кобзи у Львові, народні співці щедро дарували львів’янам народні думи, історичні пісні, інші твори. У вересні 1969 року деякі з них виступили і по Львівському телебаченню.

Євген Олександрович виконав “Суд Байди” і “Запорізький марш”.

Якось перед концертом розмова пішла про те, що чиновники і бюрократи часто не дозволяють виступи кобзарів на великих сценах, знімають окремі їх твори, узгоджуючи програми, тощо. В кутку упівголоса в цей час Євген Олександрович співав про кобзарів:

*Обдерті, забуті,
В старенькій свитині
Сумними степами
Ідуть кобзарі.*

*Незрячі, вони
Про свободу співають
І сонце вітають
На ранній зорі.*

Раптом обірвався спів кобзаря. “А куди ж дивляться, куди ж ведуть нас зрячі?” – запитав кобзар. Він розповів, як йому викреслюють часто з програми його “Запорізький марш”. Кажуть помінати назву на “Козацький марш”. “Та хіба ж у цьому суть, – продовжував Євген Олександрович, – гарний твір, побудований на рідних народних мелодіях, звучатиме вічно, незважаючи на заборону”.

Віщими стали пророчі слова кобзаря. Його невмирущий “Запорізький марш” і нині захоплює слухачів, а концертні виступи Є.Адамцевича на Львівщині відкрили ще одну сторінку його творчої діяльності і назавжди запам’ятались усім, хто його тоді слухав.

МИКОЛА ШУДРЯ

У РОМНІ, СЕРЕД БАЗАРУ

Смерть кобзаря Єгора Мовчана відгукнулася болем у багатьох серцях. На околиці Києва, до Пуші-Водиці, де мешкав у пенсійному будинку митців український Гомер, стікалися люди з усього міста. Повним автобусом приїхали фольклористи з інституту імені Максима Рильського, прибуло легковиками керівництво Республіканського хорового товариства, ринула трамваем моць: робітники, студенти, учні. Віддати останню шану своєму землякові завітала делегація з Великої Писарівки. Але всіх здивувала тут поява його побратимів. Якимось чином довідалися вони про цей похорон і з усіх-усюд, хто як міг, дісталися зі своїми бандурами. Серед старійшин вирізнявся

сивий, інтелігентного вигляду Олександр Маркевич і незвичайної вроди, справжній козарлюга Євген Адамцевич. Зібралось й молодше покоління. Кажуть, під час таких великих сходів кобзарі не тільки гуртуються та спілкуються між собою, а й водночас вибирають із-поміж своїх товаришів отамана. Звісно, без голосування, але за одностайною згодою.

Найбільше тоді пасувала для цієї ролі постать роменського незрячого музики Адамцевича. Пригадую: його, за дружньої підтримки кобзарського цеху, завела дружина до зали з труною. Там, в узголів'ї небіжчика, стояв ослінець із бандурою і кетягами калини, переповитими голубою стрічкою. Євген Олександрович поклонився кобзареві й тихо провів пальцями по його змовклих навіки струнах. Потім Адамцевича посадили на стілець. На його м'язистому обличчі випнулися жовна, з-під чутливих пучок ураз полилися ніжні тужливі звуки мелодії, а голос – чистий, вольовий, із теплим оксамитом – зайшовся плачем-співом. Група “Укркінохроніки” мала знімати документальний фільм про Єгора Мовчана “Дума – доля”. Вже був написаний мною і затверджений студією літературний сценарій, але з виступом під час поховання такого дивовижного митця всі мої попередні “заготовки” полетіли шкереберть. Ми зрозуміли: потрібно працювати за нашвидкуруч складеним планом і неодмінно знімати кобзаря Адамцевича за домашніх умов – у Ромнах.

Після сумних подій у Пуші-Водиці, пов'язаних із справді кобзарським відспівуванням Єгора Мовчана, роменець із дружиною зненацька зникли. Нам не пощастило навіть домовитися про майбутню зустріч, а тим паче – взяти їхню адресу. Тому за тиждень-півтора ми навмання пустилися в дорогу. Буяла в розповні весна. Зеленіли поля. Довкола розливалися пахощі. Небо сяяло блакиттю. Наш експедиційний “уазик” хутко долав курні кілометри, і за якихось п'ять-шість годин дісталися до міста на Сулі. Саме тоді гостював у рідних місцях Іван Петрович Кавалерідзе, й, зустрівшись із ним у готелі, ми ввечері пішли, як він казав, походити Ромнами. Тут віддуміла молодість цього корифея скульптури і кіно. Він залишився “вдома” пам'ятником Великому Кобзареві (“І оживу, і думу вольною на волю із домовини воззову”) та стелою “Розкутий Прометей”, тепер мав увічнити в камені чи бронзі першого засновника міста.

Ми блукали до півночі стежками його життя... Ось собор із роменською мадонною... Ген-де – приміщення театру, де грала геніальна Затиркевич-Карпинська... Біля Сули, на кручі, – хата народного артиста України, кіноактора Степана Шкурата. А там, і там, і там...

Не спалось. Рано-вранці я подався на ринок (якраз базарували), щоб побачити Євгена Адамцевича: він казав, що інколи “сидить на базарі”. Однак його тут не було. Місцеві жителі натякнули, що влада забороняє кобзареві грати. Може, десь отам, у бур'янах, і співає...

Та втративши надію знайти бодай сліди “негомонного співака”, зайшов до першого секретаря міськкому партії й виклав перед ним свій задум. Він довго вагався, морщився, стенав плечима, кудись телефонував, але відчувалося: сам боявся дати добро. Тим часом двері без стуку відчинив якийсь пихатий, самовпевнений чоловік. “Знайомтесь. Представник держбезпеки в районі”, – відрекомендував секретар, і вони разом дозволили зафільмувати кобзаря. Правда, не без застереження: “Ви ж дивіться!”... З їхньою допомогою довелось роздобути і адресу Адамцевича: вулиця Крупської, 30. Це, сказали, десь на кутку. І ми, не гаючи ні хвилини, поїхали за маршрутом. Довго плутали завулками, доки не вибралися на вулицю понад залізницею. Там у вишнякові й помітили маленьку, вибілену хату. Зупинили машину й почимчикували всією групою: режисер Сашко Криварчук, оператор Юрко Ткаченко і я. Садиба була неогороджена, й доріжка з вулиці привела прямо до хати. Ми йшли тихо без перемов. І що нас одразу приголомшило: двоє вже літніх людей сидять на порозі сінешніх дверей за читанням. Ми привіталися, Євген Олександрович аж підхопився й навпомацки затулив книжку долонею, а Лідія Дмитрівна зняковіла і сховала від нас свої очі. Мабуть, було від чого. Як ми дізналися потім, вони читали на той час уже заборонений твір – роман “Собор” Олеся Гончара. За столом у хаті господар, прислухаючись до кожного з нас, відгадував, хто ми та за чим. Невдовзі кобзар став кликати Сашка – Басиста, Юрка – Паніматка, а мене – Миколаєм. Він і зізнався нам, яку вони мають книженцію, і як тонко підмітив письменник найважливішу рису сучасного обивателя: “Наїдаюсь...”

Зйомки ми призначили на завтра. Добре, що випав базарний день. Але Євген Олександрович рішуче відмовився

“позувати” на майдані, бо, мовляв, міліція все одно потягне його до кутузки, де вже не раз тримали. Ми переконували, що все владнано в райкомі і з держбезпекою, та це зовсім не тішило кобзаря: “То було, хоч і гнаний, та якусь копійку зароблю на хліб, а вони ніде не дадуть мені спокою”.

Зрештою, вдалось уламати “діда”. Однак він наполіг, що одягне свою звичну, чорну сорочку, сидітиме біля нужника, в бур’яні, а не на майдані й обов’язково – з кухликом для хавтури (милостині). Нам нічого не випадало іншого, як змиритися з усіма цими примхами. Гадали: все вляжеться під час роботи. Та де там! Євген Олександрович попросив насамперед відвести його на “втоптане” місце біля базару. І тільки-но розмотував він свою бандуру, поставив перед собою “хавтурницю”, як тут виріс міліціонер. “Е, ні, в бур’янах не положено. Вам дозволили сьогодні грати тільки на майдані... Таке розпорядження”, – відрпортував звично. Це викликало лише радість у кобзаря. Він підвівся, узяв під пахву бандуру, а дружина понесла інше причандалля. І ми, як і було замислено, розташувалися на гомінкому товчку навпроти собору. Оператор засів у якійсь будочці і знімав з її вікна прихованою камерою.

О! Це було незабутнє видовище! На гру і спів Адамцевича збіглося півбазару. Старі люди, молодь, дітлахи. А найбільше – жалісливі молодіці. Я не чув, як брязкали в дно мідні чи срібні монети. Але бачив, що раз у раз із шурхотом опускалися до кухля карбованці, п’ятірки, десятки. А хтось, широсердний, поклав навіть четвертак. Багато пісень і танців пригадав того дня кобзар. Був у його репертуарі й “Запорізький марш”. Він не просто виконував бойову, запальну мелодію, а всім своїм натхненним, виключно мужнім виглядом підсилював враження від сповненої завзяття й вогню музики.

Навколо Адамцевича утворилося стовповисько. Люди мовчали, несміливо підступали до нього, слухали й відходили, звільняючи простір для інших. Можливо, тут вони вперше почули “Євшан-зілля”, “Сміються, плачуть солов’ї” та ще якісь незнайомі досі пісні і балади, що їх зберегла чіпка пам’ять кобзаря й передала у перелунні струн віртуозна рука неповторного майстра.

Єдиною думою, що її оголосив на базарі Адамцевич, було “Старе життя України”. Записати її тодішньою технікою, змонтованою на колесах “газона”, не спромоглися. Та ще й серед такого базарного гармидеру. І ми впросили “власць

предержаших” провести нам зйомки на стадіоні – просторому, сонячному й тихому майданчикові. Згоду дістали. Тільки затяглася робота з перевезенням громіздкої апаратури. На щастя, ми встигли все зробити за світла. Перевірили запис – звучить чудово, та “дід” почав наполягати, щоб йому ввімкнули на повну потужність. І коли звукооператор повернув тумблер, зненацька в громохній тиші пролунали відважно вбивчі слова:

*Били тебе з усіх боків
З усієї сили
І хрещені, й нехрещені
Сусідоньки милі.*

Голос сягав найдальших закутків міста, навіть кажуть, його чув сам “перший” і кадебіст. Їх надзвичайно вразила й перелякала до поту ота зухвала, майже бунтарська правда:

*Та уміли давати задачі
Сини України.*

Увечері в готелі Іван Петрович Кавалерідзе зайшов до моєї кімнати й, задоволено усміхалочись, потис руку: “Ну й молодці!.. Де ви відкопали такого сміливця? Здавалось, відчайдухи-правдолюби давно вже вимерли”.

Наступного ранку роменський журналіст, студент-заочник університету, Іван Шурхало повіз нашу групу з Євгеном Адамцевичем до свого рідного села Андріївки. Там для гостей влаштували невеличкий “сабантуй”, і кобзар безугаву “озвучував” наше гуляння. Під чаркою він заспівав і своїх “сороміцьких” пісень. Але його виступові передувала коротенька передмова, щось на кшталт: “Я зараз виконаю вам кілька пісень із тих, які в записі зберігаються в архівних фондах Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії Академії наук в Києві”. Ця заява, висловлена дуже “сурйозним” тоном, не могла не викликати веселощів. А з кожним куплетом сипалися жарти, мов із рогу достатку; ми надиривали від реготу животи, падали на траву зо сміху, підхоплені хвилею чудасії, заливались, як циган сироваткою. Такого дотепного, безтямного, так би сказати, подієвого гумору мені вже ніколи не доводилося відчувати. Ми заходилися сміхом, реготами, аж синіли. Хтось навіть завважив: “Це, хлопці, до добра не доведе”. Я гадав, що нам натякали на підслуховування збоку, але сталося те, чого й треба було очікувати.

Повернувшись до Києва, ми дізнались, що вже надійшов сигнал із Ромна. Зателефонували в ЦК компартії про перебування в місті якоїсь непевної кіногрупи "з машиною, кінокамерою". Тому нас легко вирахували звідки ми. Директор студії Василь Сичевський викликав усю братію на килим. Добре, що ми встигли стерти запис "Думи" Адамцевича, а то б перепало за неї на горіхи. Проте пісню вивчив Басиста і, наслідуючи діда, гарно співав її.

Знятий нами матеріал терміново взяли на перегляд до Комітету у справах кіно і, м'яко кажучи, зарубали. Заступник голови Олександр Левада, ознайомившись із планами, відверто сказав: "Коли б ви були комуністи, то я б, не вагаючись, позабирав ваші партквитки" (до лав КПРС належав тільки я, але мене вважали "позаштатним" сценаристом).

То ж, зрозуміло, з кінокартини "Дума – доля" вийшла лише "дуля дома". Чималий метраж було просто знищено: і вітряки під Великою Павлівкою, і кам'яна баба в степу Асканія-Нова, і хмари над фортецею в Білгороді-Дністровському, і захід сонця над Андріївським собором, і похорони Єгора Мовчана, навіть – магнітофонні записи співу Адамцевича.

І все ж дешиця з відзнятого заціліла й була вмонтована в чужі фільми (класичні зйомки Юрія Ткаченка!). А "Запорізькому маршеві" відтоді судилося безсмертя. Ним "озвучували" на студії фільми далекі за темою й зовсім ні в дугу. Музика жила, підносила дух, відлунювала втраченим лицарством у наших побутово-публіцистичних картинах.

Та й мені поталанило закарбувати постать Євгена Олександровича Адамцевича у своєму фільмі. Це була розповідь про оркестр народних інструментів під орудою Якова Орлова. У сценарії "Вдарте, хлопці, в тулумбаси" (згодом, через труднощі перекласти російською мовою, "Співучі джерела") я, задля наскрізного образу творчого колективу, використав його зв'язок із роменським кобзарем. На той час Віктор Гуцал уже обробив славнозвісний марш, і він залунав не тільки зі сцени, а й у записах на магнітофонних стрічках і платівках.

У кінокартині цей твір було повторено тричі: у виконанні кобзаря, в оркестровому звучанні та супроводом "за кадром". За це мене "цикнули": а чи не забагато, мовляв, Адамцевича в одному фільмі?

Ну що мав одповісти? Хіба міг сказати, що геніальна музика ніколи не надокучає, що вона дає людині снагу і крила.

що її завжди не вистачає в житті. А це ж, окрім того, козацький марш, який донесли кобзарі крізь віки й лихоліття, це – відгук із минувшини, що перелунюється із сучасністю, це – закодований у мелодії лицарський порив і бойова звитяга неупокореного народу.

ВАЛЕНТИНА ДУБРАВІНА

АДАМЦЕВИЧ У МОЇЙ ПАМ'ЯТІ

Про Євгена Адамцевича ми почули на початку 60-х років, коли після закінчення Київської консерваторії почали працювати в Сумському музичному училищі. Яюсь після одного заняття з народної музичної творчості, яке вів Валентин Володимирович, до нас підійшли студенти-роменці і розповіли, що в Ромнах на базарі часто співає кобзар, якого, правда, місцева міліція недолюблює. Це і був Адамцевич. Валентин Володимирович загорівся бажанням зустрітись з народним співцем, і влітку 1963 року ми поїхали до Ромна.

Хата кобзаря знаходилась, як мені пам'ятається, на околиці міста на високій рівнині, від якої до низу йшов глибокий узвіз, де проходила залізниця. До помешкання ми добирались вузькою стежкою над самим узвозом, і я подумала, як небезпечно шоденно ходити Євгенові Олександровичу такою дорогою.

Адамцевича ми зустріли на дворі. Він тесав сокирою дошки, ладнаючись ремонтувати дах хати. Це був худощавий, високого зросту сивий чоловік. Його спокійне, дещо бліднуче обличчя виражало добросердність. Познайомившись із нами, він залишив своє заняття (хоча ми наполягали не полишати праці і просили домовитись про інший час зустрічі), запросив до господи, познайомив з Лідією Дмитрівною, своєю дружиною.

На наше прохання дозволити записати його репертуар на магнітофонну плівку відгукнувся доброзичливо і без розмов узяв до рук бандуру. Ми уже знали, що у його репертуарі є дума, але почав він з пісень. Тут ми записали ряд родинно-побутових пісень ("У неділю рано", "Через мої ворітоськи зозуля летіла", "Із-за гори ворон кричє", "Налетіли журавлі", "Ой попливи, вутко"), баладу "У Києві на риночку", а також

історичні – про Морозенка, Палія, козацьку “Ой не пугай, пугаченьку” та інші. Після цього Євген Олександрович став готуватися до виконання думи, кажучи, що її так відразу не заспіваш, “треба настроїть себе на цей лад”. Як відомо, це була дума “Євшан-зілля” (слова М.Вороного). Виконання думи Адамцевичем нас приголомшило. Вражало не лише вільне володіння технікою епічної мелодекламації, але й надзвичайно віртуозний інструментальний супровід. Під час співу обличчя кобзаря змінювалось, ставало схвильовано-натхненним. Він ніби “театралізував” виконання думи і в пориві артистизму якимось стихійним внутрішнім еством вносив у реcitaцію, поруч з суто традиційними кобзарськими інтонаціями, драматичні, а іноді пісенно-ліричні звороти, які відповідали змістові твору. Бандурист “грав” і мімікою, і всією своєю фігурою, вигукував, переходячи з піано на форте... Його голос, невеликий за силою та діапазоном, дещо глухуватий за тембром (можливо тому він не так добре фіксувався на магнітофонних записах), у живому звучанні виразно лився у простір і кожне слово, кожна інтонація глибоко западали в душу слухача. В цьому, можливо, полягала неповторність його кобзарської індивідуальності.

Запам'яталось нам також виконання Адамцевичем власних творів “У неволі”, “Слава нашим космонавтам” та ряд жартівливих. З яким гумором і багатством нюансування вирішував кобзар, наприклад, жартівливу пісню “Про п'ятнадцять діб”, хвацько вимовляючи слова:

*Мабуть, пити я не буду,
Одсиджу провину,
А як вирвуся з міліції,
Вип'ю четвертину!...*

Тут він з посмішкою згадав курйозний епізод з міліціонером Федьком, який “ганяв” його з місця на місце на роменському базарі, приказуючи: “У нас немає жебраків”. До того ж, спів бандуриста завжди збирав багато слухачів. А такі зібрання також не дозволялися. Своєю розповідь підсумував темпераментним виконанням пісні “Міліціонер Федя”, “увіковічивши” у ній незавидного стража порядку.

На закінчення Євген Олександрович виконав “Долго темного”. Схвильовано, як крик душі, прозвучали слова:

*Кобзо ж моя, порадице,
Струни золоті,
Порадь мене, відраднице,
Розвій тяжкі мрії.
Туга моя, що, світ білий,
Тебе я не бачу,
За тобою, любий, милий.
День і ніч я плачу...*

“Я співаю її для себе”, – сказав схвильований кобзар. Ми мовчали, вражені почутим.

Потім Євген Олександрович розповів, як багато душевних та фізичних сил поклав він на опанування кобзарської справи. Шанобливо говорив про свого учителя, роменського бандуриста Мусія Олексієнка, якого вважав великим майстром епічної декламації. Особливо цінував Євген Олександрович у ньому віртуозне володіння бандурою, “школу” гри на якій він “перейняв” і удосконалював упродовж усього творчого шляху.

Що стосується домашнього побуту, то запам'яталась мені чиста і простора кімната, у якій стояв великий стіл, дві лави та ліжко. На стіні висів великий портрет Тараса Шевченка, обрамлений великим рушником. Я звернула увагу на портрет, і Адамцевич сказав: “А як же без нього. Шевченко – наш батько, а ми – його діти”.

Розпрощались ми уже ввечері, щиро дякуючи співцеві за подаровану нам насолоду слухати його гри і спів.

Удруге ми зустрілися з Адамцевичем у лютому 1968 року вже у Сумах. Він приїхав разом з Лідією Дмитрівною на запрошення Валентина Володимировича для участі в організованому нами фольклорно-етнографічному концерті, який проходив у залі Сумського музичного училища. Виконав тоді бандурист думу. Його емоційно-схвильована реcitaція справила сильне враження на слухачів, які переповнили залу. На їх прохання кобзар виконав власні пісні “Про космонавтів”, жартівливі “Кумасенька” та “П'ятнадцять діб”.

Майстерна гра і спів бандуриста заворожила і присутніх на концерті наукових співробітників Інституту фольклору та етнографії АН України З.Василенко, Н.Шумаду і А.Муху. Резонанс виступу був настільки великим, що невдовзі до Адамцевича в Ромни приїхав із АН України О.Правдюк, який також записав репертуар бандуриста, а згодом видав і книгу про нього.

Другого дня після концерту ми проводили Євгена Олександровича та Лідію Дмитрівну Адамцевичів на автовокзал (вони, до речі, на запрошення Валентина Володимировича переночували у нас). Знаючи складне матеріальне становище бандуриста, Валентин Володимирович надав йому грошову допомогу, подарував українську сорочку для виступів. Лідії Дмитрівні ми запропонували зимове пальто, бачачи, як легко вона була одягнута (а тоді стояли дуже холодні дні).

Валентин Володимирович разом з головою Сумського відділення УТОС клопотав перед Міністерством культури України про призначення Є.О.Адамцевичу пенсії, яку через відсутність необхідних документів, не могли призначити хоча впродовж усього життя бандурист беззавітно служив своєму народові, віддавши йому свій талант.

Пройшли роки, але в пам'яті не зітерлися хвилюючі моменти зустрічей з талановитим співцем і поетом, неординарною особистістю, Кобзарем із великої літери. Ми були раді з Валентином Володимировичем, що нам пощастило "відкрити" нащадкам майстра народної епічної традиції і своєчасно записати на магнітофонну стрічку оригінальний стиль інтонавання, повний напруги і драматизму, в якому яскраво проглядають риси великого кобзарського мистецтва минулих століть.

ЗІНАЙДА ТАРАХАН-БЕРЕЗА

НА ЧЕРНЕЧІЙ, НА ГОРІ

Виступ роменського кобзаря Євгена Адамцевича біля Шевченкової могили влітку 1971 (6 – 12.VII) – 1972 (18 – 24.VIII) років лишилися назавжди в серцях тих, кому випало щастя його слухати. На Чернечій горі кобзар знайшов вдячну аудиторію не лише серед українців, а й людей інших національностей, як дорослих, так і дітей...

Під час перебування в Каневі Євген Олександрович приходив до музею разом з своїм супутником, дружиною, однодумцем і найвірнішим другом Лідією Дмитрівною задовго до його відкриття і покидав Тарасову гору, коли вже не було кому грати. Він любив сидіти на стільці під крислатими липами

біля могили. Дружина сиділа поряд на лавочці. Поволі витягав бандуру, настроював. На передзвін струн відразу сходились люди. І ось лилися неповторні звуки бандури, задушевний спів незрячого натхненого українського Гомера. Голос Євгена Олександровича із мужньо-піднесеного непомітно переходив у тихий та ніжний. Перед слухачами поставало героїчне минуле українського народу, постаті Байди, Морозенка, Кармалюка, лунали пісні на слова Шевченка і, звичайно, "Запорізький марш". Більше сотні пісень проспівав Євген Олександрович на Тарасовій горі.

Є.Адамцевич грав без напальників, не схвалював їх використання, адже вважав, що саме пальці повинні відчувати кожну струну. Під кінець дня не раз пучки Євгена Олександровича напухали і боліли так, що він не міг навіть застібнути гудзики на своєму скромному піджаку. Ми просили його хоч трішки пожаліти себе і робити хоч маленькі перерви між виступами, але люди пливали на Тарасову гору безперервним потоком, а він не міг їм відмовити у грі.

Хоч Євген Олександрович був незрячим, але ніхто зі слухачів цього не відчував. Його обличчя не спотворювала сліпота. Воно було мужнім, красивим, одухотвореним. Такі обличчя дуже рідко зустрічаються – і тому запам'ятовуються назавжди. Він був чутливим до аудиторії і для кожної групи шанувальників Тараса Шевченка підбирав репертуар, найбільш співзвучний їй. Велику допомогу в цьому надавала і його дружина Лідія Дмитрівна, яка ніколи не лишала свого чоловіка, була його очима і його відданим помічником, активним учасником неповторних кобзаревих виступів. Він завжди запитував дружину, хто прийшов його послухати.

Кобзар любив виконувати все нові і нові твори, рідко коли повторюючи одну й ту саму пісню. Єдину він співав щоденно це – "Пісню про Шевченка". Він жодного разу не називав слухачам її автора. Лише записуючи її з вуст на магнітофон, мені вдалося довідатися, що автором цієї пісні був науковий працівник Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М.Рильського АН України В.Данилейко, якого в той час за "націоналізм" звільнили з роботи. Цю пісню, окрім Адамцевича, ніхто з кобзарів, які прибували на Чернечу гору, не співав, а вона заслуговує того, щоб і далі лунали над могилою Тараса Шевченка:

Ой над Дніп ром, у Ка не в

На Чер не чій, на го рі.

Спо чи ва Та рас Шев чен ко,

Наш Коб зар із коб за рів.

Спо чи ва Та рас Шев чен ко,

Наш Коб зар із коб за рів.

*Ой над Дніпром, у Каневі,
На Чернечій, на горі.
Спочива Тарас Шевченко,
Наш Кобзар із кобзарів.*

І хай повернена до життя пісня, пушена у світ Адамцевичем, стане йому пісенним, вічно живим пам'ятником.

Євген Адамцевич відчував і глибоко розумів, які саме пісні слід співати біля могили Тараса Шевченка. Коли одного разу щось попросив його виконувати жартівливу пісню, він відповів: "В такому місці це не годиться".

Голос кобзаря був не дуже сильний (навіть трішки хрипуватий). Коли виступав деякий час разом з ним харківський кобзар Анатолій Захарович Парфененко, то Євген Олександрович кілька разів повторив у розмові з ним: "От якби мені такий голос!" Однак, слухаючи Євгена Адамцевича, ніхто не зауважував, що в нього несильний голос. Здавалося, що краще, задушевніше ту чи іншу пісню виконувати не можна. Щось таке тасмниче, заворожуюче було у тому співі, що проникало до глибини серця кожного, зворушувало, викликало сльози на очах. Це, як мені здається, пояснювалося передусім тим, що спів його був вираженням його власних переживань, його великої душі і був воістину натхненним, піднесеним. Часто відвідувачі просили Євгена Олександровича виконати "Запорізький марш". Коли кобзар виконував його, то здавалося, що грає його не людина, а цілий оркестр. Уже сам вигляд кобзаря – скромного, простого, поки не торкався струн, і урочистий, піднесений, натхнений, коли починав співати – захоплював відвідувачів.

Усе в кобзареві викликало інтерес у гостей Тарасової гори. Одного разу обірвалася у Євгена Олександровича одна з струн. Кобзар сказав щось жартівливе і почав шукати струну та настроювати кобзу. Аудиторія, затамувавши подих, з цікавістю спостерігала, як старий незрячий кобзар робить це з великим знанням справи, швидко, вправно. Заклацали фотоапарати. Послухати кобзаря приходили і канівці, дехто майже щодня. Серед них була і Тамара Михайлівна Литовченко, проста жінка, мати трьох дітей. Свої почуття від зустрічі з кобзарем вона вилила в поезії "На вічну славу кобзареві", записану до "Книги вражень" Канівського музею Т.Шевченка 11 липня 1971 року:

*В цей день липневий на могилі
Почула пісню кобзаря.*

*То був незрячий Адамцевич,
Що Україну прославляє,*

*Почули люди голос ніжний,
Такий же його кобзи спів.*

*Він грав майстерно, неповторно.
Вірніш не грав, а говорив.*

*Він говорив про людське горе
І ті часи, як жив Тарас.*

*Співав, як сина мати ждала,
А він до дому не вертався.*

*Про Кармалюка і Морозенка,
І про Байду, що вбивав панів,*

*І про могили, й про поета,
Що вилив віршами свій гнів.*

*Та всіх пісень не перелічили,
Бо він їх знає близько ста.*

*І пісня, як весняний струмінь,
У людські душі заверта...*

*Так грав невтомний трудівник:
Вже цілий тиждень він тут грає.*

*І із Чернечої гори
Навколо спів, як дзвін, лунає.*

Репертуар С.Адамцевича був багатограним. Він любив виконувати пісні на слова українських поетів, особливо Олеса. Вершиною його натхненого співу була дума "Євшан-зілля" на слова Миколи Вороного, по-варварському знищеного у 30-х роках радянською тоталітарною системою. Її він виконував лише тоді, коли відчував, що перед ним люди, яким не байдужа доля рідного краю, матері-України. Ця дума повинна сьогодні лунати по всій Україні і наvertати її дітей до рідної матері, робити з безбаченків патріотів. Вона має лунати постійно із "Запорізьким маршем" – символом безсмертя нашого народу, – донесеного із забуття Євгеном Адамцевичем.

Востаннє прибув Євген Олександрович до Канева у серпні 1972 року. Цього разу він приїхав дуже хворий. Тому зупинився разом з дружиною ближче до Могили Шевченка у готелі "Тарасова гора". Не подужав він вже нести свою бандуру. Ще

минулого року він нікому її не довіряв. А тепер вирішив після кожного виступу залишати свою бандуру в музеї. Як і попереднього року, він висловлював бажання навечно поселитися в Каневі, під Тарасовою горою, однак зізнався, що йому, мабуть, уже не під силу буде переселитися сюди і підніматися на гору. "От якби тут рядом була така хатинка", – мріяв він. Неодноразово запитував мене, ніби відчував близьку розлуку з життям, чи прийме музей його бандуру після смерті, так, як і бандуру Єгора Мовчана, яка в той час знаходилася в експозиції музею.

Ще 1971 року нам вдалося зробити запис окремих пісень Євгена Адамцевича на магнітофонну плівку. Записуватися він не любив, його дратувала недосконалість апаратури. 1972 року ми спеціально придбали новий магнітофон "Дніпро", щоб зробити запис голосу Адамцевича. Його пісні та думу "Євшан-зілля" було записано вдруге. Цього разу кобзар лишився задоволений записом.

Трагічно закінчився приїзд Євгена Адамцевича на Тарасову гору. В день від'їзду він тяжко захворів. І коли я прийшла провести Євгена Олександровича та Лідію Дмитрівну до пароплава, то застала його в постелі в страшних муках. Довелося негайно викликати швидку допомогу. У лікарні він лежав більше тижня, аж поки стало трохи краще. Він відчував, що залишалося жити недовго – і на прощання просив мене, якщо помре, приїхати провести його в останню дорогу. Я заперечувала його передчуття, але вони виявилися правильними. Через три місяці отримала телеграму, тільки не з Ромна, а з Криму, де він помер у Бахчисараї. Похорони кобзаря відбулися у селі Холмівці Бахчисарайського району Кримської області, де жила його донька. На похорон з'їхалися його друзі-кобзарі, щоб провести свого побратима в останню дорогу. Приїхав і автор "Пісні про Шевченка", яку так любив співати Євген Олександрович на Чернечій горі в Каневі. Подібного похорону мені не доводилося бачити ні до того, ні після. Це був похорон Великого Народного Кобзаря. Не про смерть, а про безсмертя розповідали звуки українських бандур. Поминки ж по кобзарю справляли також кобзарі-побратими. Це були пісенні поминки славетного українського співаця. Лунали чарівні звуки бандур, жалобні і героїчні пісні кобзарів, і, здавалося, на поминки славетного Євгена Адамцевича зібралися "і мертві, і живі, і ненароджені" українські кобзарі, щоб проспівати славу і

безсмертя одному з найгеніальніших українських Гомерів, вірному синові і патріоту матері-України.

ДАНИЛО КУЛИНЯК

“ЗАПОРІЗЬКИЙ МАРШ” І КОБЗАР АДАМЦЕВИЧ

Я мав щастя дружити з роменським кобзарем Євгеном Адамцевичем, а наприкінці шістдесятих років майже рік жив у його господі. На той час я працював у Роменському краєзнавчому музеї, завідував одним із відділів історії і, не маючи житла, квартирував у Євгена Олександровича. Познайомився з ним у серпні 1966 року в містечку Смілому на Сумщині, в господі краєзнавця Феодосія Сахна.

Спочатку я почув “Запорізький марш” на смілівському базарі, де грав Євген Адамцевич, а потім Феодосій Іванович запросив кобзаря до себе додому (вони були давні друзі), й тут ми вже познайомилися ближче.

Вражений почутою мелодією, я тоді написав слова до “Запорізького маршу” (їх потім інколи співав Адамцевич), але й зараз вважаю їх художньо слабкими, тому й не обнародую текст.

Народився я на Львівщині, ніколи не чув, не бачив живого кобзаря, отож був вражений талантом і майстерністю Євгена Олександровича. Це був, безперечно, один із найталановитіших кобзарів нашого століття.

Адамцевич не був автором “Запорізького маршу”, як інколи помилково оголошують чи друкують. Він лише зберіг і доніс до наших днів цю геніальну мелодію, перейнявши її від тих, хто навчив його кобзарського мистецтва, а ті, в свою чергу, перейняли від своїх учителів. Цю обставину Євген Олександрович завжди підкреслював і сердився, коли його називали батьком “Запорізького маршу”. За його словами, цей марш був автентичним козацьким маршем, створеним ще десь у XVII столітті, й звідтоді кобзарі передавали його один одному. Така-от естафета з глибин століть...

Цей твір – музичний літопис нашої історії, який з геніальною стилістикою сконденсував у собі велич духу його творця – українського народу. Це унікальна пам’ятка духовної культури України.

Щасливий випадок допоміг йому піти в широкий світ поміж люди: концерт в Оперному театрі у Києві (десь наприкінці шістдесятих років), коли Євген Адамцевич виконав “Запорізький марш”, захоплено сприйняли слухачі. Хтосьна, як склалася доля твору, коли б Євгена Олександровича не запросили тоді виступити до Києва. Можливо, помер би він разом з його носієм (страшно про таке навіть подумати). Шлях Євгена Адамцевича на столичну сцену був тернистим. Лише під кінець життя йому скупо всміхнулася доля – вдалося оформити хоч якусь (сорок карбованців) пенсію, організувати при допомозі доброзичливців виступи у Києві, Москві, різних містах України. З’явилася книжка О.Правдюка “Роменський кобзар Євген Адамцевич” та інші публікації ще за його життя.

А до 60-х років було в нього не життя, а ~~півневір’я~~ дружиною Лідією Дмитрівною: часто вони співали дуетом, збираючи на базарах милостиню, якою люди віддячували кобзареві за мистецтво. Втративши зір у дитинстві після тяжкої хвороби, Євген Адамцевич оспівував тяжку долю свого народу, за що його переслідували власті. В репертуарі були не лише народні пісні та твори інших авторів, а й чимало власних. Так, ще під час колективізації, на початку 30-х років, Євген Адамцевич склав пісню, яка починалася словами:

Чом на серці у мене журба?

В центрі міста велика тюрма,

А в тюрмі тій сидить “сінь землі”.

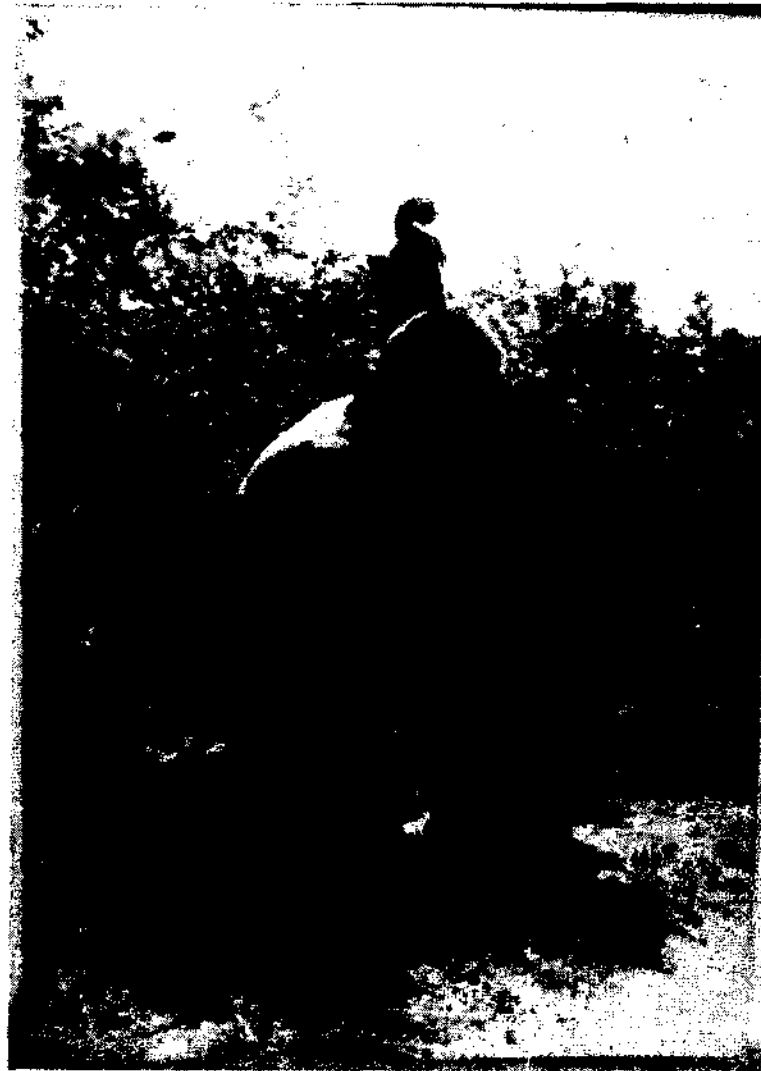
Ті, що зараз їх зуть “куркулі”...

Колись за цю пісню начальник Роменського НКВС бив кобзаря, грюкав наганом по столу й репетував: “Я из тебя, слепого чорта, зрячего сделаю! Ты что поешь, кого воспеваешь?”. Гарна була пісня, я її не раз слухав – сумна і сувора. І били Євгена Адамцевича, і за місто вивозили, й там його, незрячого, в яру взимку кидали, а бандуру трошили. А правдивих, гостро соціальних пісень у репертуарі кобзаря було кілька: і про голод 33-го, і про терор (“Червоні галіфе”). Співець відгукувався на трагедію рідного народу, мужньо промовляв правду людям. Він, незрячий, бачив серцем незрівнянно далі від багатьох зрячих. Він любив співати й часто співав, як казав, “горобцям”, тобто, на безлюдді. А оскільки я в нього жив, то й мав щастя слухати його концерти шовечора. Коли ж Євген Олександрович був, як то кажуть, в ударі або ж під чаркою, то

міг заграли на бандурі й пальцями ніг, демонструючи майстерність: віртуозом гри він був неповторним. Як казав колись один з кобзарів (Сгор Мовчан – Упорядн.): “А як той Адамцевич грає! Наче в нього не одна кобза, а кілька!”

Мені, як працівникові музею, доводилося проводити екскурсії, і якщо вони переростали в екскурсії по місту, то я на завершення при нагоді вів групи гостей до садиби Адамцевича, і Євген Олександрович давав концерти вдячним відвідувачам.

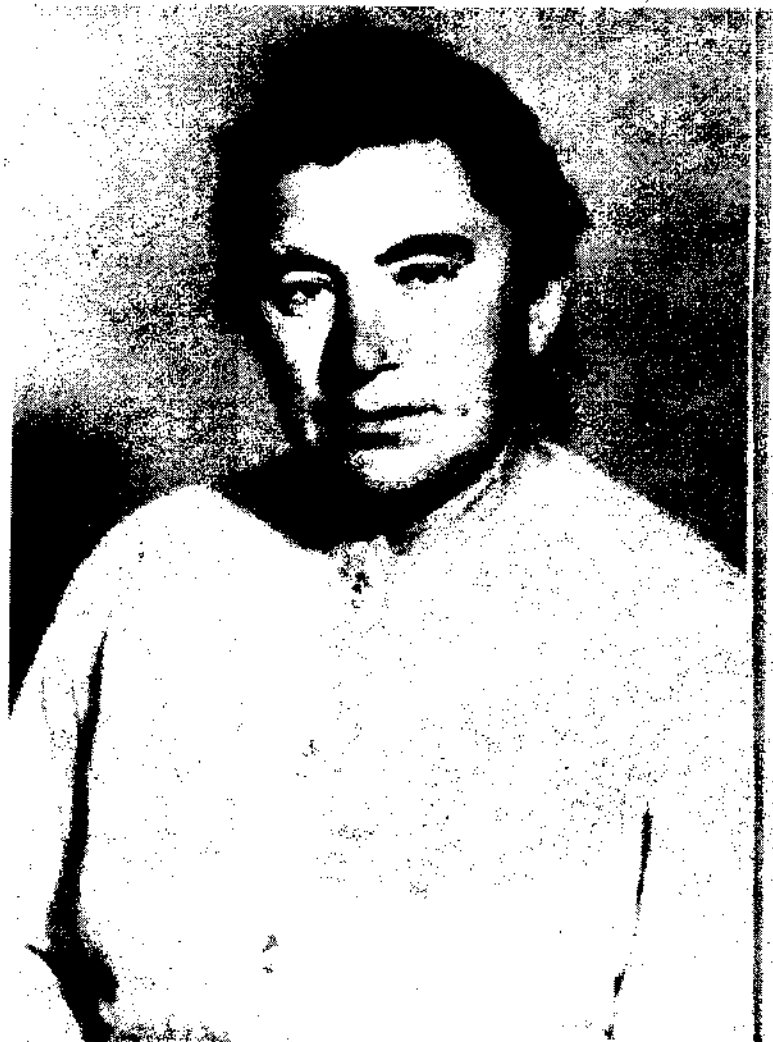
Важко розлучався Євген Адамцевич з рідним містом, однак стан здоров'я змусив старого кобзаря переїхати до доньки в Крим, де він невдовзі й помер. Та все ж таки він – роменець, і властям та громадськості міста належало б подбати про гідне вшанування пам'яті видатного кобзаря. Хоча б за те, що він зберіг, доніс і подарував нам “Запорізький марш”, йому зобов'язаний весь український народ.

Євген Адамцевич у 50-і роки

Євген Адамцевич з дружиною Лідією Адамцевич
на Чернечій горі у Каневі

Тетяна Бобрикова, донька Євгена Адамцевича,
авторка спогадів про батька

Пам'ятник на могилі Євгена Адамцевича
у Холмівці (Крим)

СТАТТІ

ОЛЕКСАНДР ПРАВДЮК

АДАМЦЕВИЧ – ЗНАНИЙ І НЕЗНАНИЙ

Часто буває, що проходить, скажімо двадцять-тридцять років, і образ людини, з якою спілкувався чи був знайомий, тьмяніє, витісняється іншими, більш колоритними постатями, або зникає з пам'яті, ніби її зовсім і не було. З подружжям Адамцевичів цього не сталося. І Євген Олександрович, і Лідія Дмитрівна, його дружина, міцно ввійшли в мою свідомість й закарбувалися в ній назавжди.

Якщо подумки перенестися в кінець шістдесятих, коли мені вперше довелося познайомитися з цією непересічною людиною, постає образ динамічний, рухливий, непосидючий, дещо іронічний у своєму ставленні до тих чи інших подій або осіб, водночас сповнений власної гідності. Адамцевич ніколи не говорив про своє покликання як носія кобзарських традицій, про свій мистецький хист, але за всією його поведінкою відчувалась впевненість у тому, що він не просто музикант, який володіє бандурою, що йому Богом дано щось більше, ніж викликати у людей сльози, заспокоєння або заразливий сміх.

Про "золоті руки" С.Адамцевича можна було б сказати багато теплих слів. Кілька бандур, на яких грав кобзар упродовж свого життя, перероблювалися, пристосовувалися до власних навичок гри. Принаймні, на тій бандурі, на якій він грав для мене, дороблена щока, додані басы, знято кілька приструнків. А це свідчить про його постійний пошук, намагання поєднати високий рівень виявлення мистецьких можливостей інструменту зі зручними й простими засобами оволодіння ними.

Пригадую, як побачив я Адамцевича у Ромнах, зайнятого якоюсь теслярською роботою. Йому треба було з'єднати дві досить товсті дошки, і він ладнався забити цвяха, який би "зшив" їх. Я, як зрячий, викликався допомогти йому, але після трьох-чотирьох ударів Адамцевич спокійно забрав у мене молоток і з двох ударів загнав цвяха по саму шляпку. Він не сказав мені чогось насмішкуватого (на зразок "гнилий інтелігент" або ще чого-небудь уїдливого, як я чув не раз у

таких випадках щодо інших), але я відчув себе ніяково й трохи посоромлено.³ А ось інший випадок, уже в Києві. За завісою, готуючись до свого виходу, Адамцевич сидів і щось тихенько награвав, прислухаючись до звуків, що долітали із зали: трохи згорблений, зосереджений, він нагадував мені якогось птаха... Підходить знаний артист (не будемо називати його прізвище) й просить Адамцевича поспробувати його інструмент. Мене в що мить хтось відкликав і я не був свідком розмови, але через певний час Адамцевич сказав мені про згаданого незнайомця: "Що це за музикант, якщо у нього на інструменті на палець пилюки!". Важко зрячій людині проникнути в психологію "темної", але ці два випадки засвідчують, що пальці в Адамцевича були справді "золоті": надто сильні, щоб увігнати в дерево цвях з одного удару й надто ніжні та тендітні, аби відчутти порох на поверхні гладенької деки інструмента. Я потім згадував ці два випадки й на думку приходили порівняння і з руками талановитого хірурга, який у вільний час вправляється на скрипці, і талановитого скрипаля, який наодинці з собою займається гімнастикою пальців.

Про репертуар Євгена Олександровича я свого часу писав у брошурі, присвяченій кобзареві, яка вийшла в "Музичній Україні" незадовго до смерті Адамцевича, 1971 року. Не будемо повторювати всього, що там написано, але знову підкреслимо винятковість, незвичність того, що співав і грав Адамцевич.

Адже у нього можна було зустріти твори європейської класики (наприклад, "Музичний момент" Франца Шуберта), "Жебрачку" Беранже – Д.Ленського – О.Аляб'єва, епіко-патріотичну думу-пісню "Євшан-зілля"¹ на вірші Миколи Вороного, єврейську мелодію "Субота", некрасівського "Кудеяра" і водночас цілу низку народних пісень та пісень-романсів на вірші Т.Шевченка, С.Карпенка, В.Александрова, О.Афанасьєва-Чужбинського, Я.Щоголева, О.Олеся та ін. Це можна пояснити не лише різносторонністю його інтересів і

¹Заклад Б.Кирдана, що О.Правдюк назвав "Євшан-зілля" думою, а Адамцевич дум не співав, несправедливий хоча б тому, що в моїй брошурі йдеться про думу-пісню. Порівняй "Українские народные думы". – М., 1972. – С.11 і книжечку "Роменський кобзар Євген Адамцевич". – К., 1971. – С.22, 127. Це по-перше. По-друге, володіючи манерою відтворення віршованого слова не з допомогою мелодії, а мелодизованого речитативу або розспівного декламування, Адамцевич експлуатував їх у творчій епічній змісті, в тому числі і "Євшан-зілля". Мою правоту підтверджує й пізніше розшифрована В.Дубравиним "Дума про Федька". (Див. його збірник "Пісні Сумщини").

пошуками яскравих, сильно діючих на слухача ефектних творів, яких не було в репертуарі інших музикантів, але й постійними гастролями Євгена Адамцевича, маршрути яких пролягали і по селах, і по містах. Звісно, його муза всотувала все, що доводилося чути навколо себе. А запам'ятовувати те, що сподобалося, йому було неважко, бо з дитинства мав блискучу пам'ять і цілі сторінки книжного тексту міцно вкарбовувалися в його свідомість після прочитання йому їх уголос. Цю повинність, як правило, брала на себе нерозлучний друг і дружина Адамцевича – Лідія Дмитрівна.

На час мого знайомства з кобзарем голос Адамцевича, як і кожної людини на схилі років, почав підупадати, та інструменталіст, що віртуозно володів своєю бандурою, тримався в ньому міцно. Його кочачки, метелиці, вальси, чардаші могли будь-кого зачарувати, а супровід до виконуваних ним пісень відзначався стрункістю, вишуканістю, простотою й справляв враження справді самотнього, неординарного, притаманного кобзарським традиціям і водночас індивідуально офарбленого, властивого тільки Адамцевичу.

Помітне місце в репертуарі кобзаря мали історичні пісні, в яких оспівувалися герої визвольних змагань Морозенко, Супрун, Байда, Палій. Досить показово, що Адамцевич співав не загальнознану "У Царграді на риночку", а "Суд Байди". На час праці над брошурою я не міг знайти відповідних матеріалів щодо авторства цієї пісні. Це зараз, знайомлячись з виданою "Українським письменником" збіркою віршів Григорія Чупринки, я міг непомилково назвати автора слів. Але хоч ця пісня була одним із коронних номерів кобзаря й завжди викликала у слухачів бурхливі оплески, мені в ній щось бракувало, а окремі строфи відгонили поспішністю й неоковирністю викладу. Ось хоч би оці:

*Оддає він Богу дяку,
Що досяг цього вінця
Що не знав ніколи ляку
За Україну до кінця!*

*Через три дні він скінчився,
Як дійшов до серця кряк
Та терплячим залишився
Аж до смерті серед мук.*

Може тому я не дуже дошукувався, хто автор слів. Пізніше я натрапив на неохвальну оцінку цього вірша Михайлом Грушевським, який розглядав багато творів, присвячених Байді-Вишневецькому, виходячи з історичних фактів, від яких відштовхнулись і народна уява, і фантазія поетів, до того ж не

лише українських. Про пісню "У Царграді на риночку" якихось зауважень М.Грушевський не висловив, однак щодо твору Григорія Чупринки – стримано, якщо не критично. М.Жулинський, оцінюючи доробок Г.Чупринки й підкреслюючи його новаторство, водночас відзначав, що "не все у його віршах досконале, є багато такого, що засвідчує... "підганяння" під риму, засмічення поетичної мови і стилю".² На інших піснях про героїв визвольних змагань не зупиняємося. Це загальнознані пісні. Були вони в репертуарі багатьох кобзарів, і Адамцевич наслідував традиції, що вже склалися.

У час розбудови незалежної України дещо інших акцентів потребує й коментар до пісні "Про Палія Семена", хоч наведені в брошурі слова "який став жертвою підступної зради Мазепи" (йдеться про Палія) відповідають реальній дійсності. Семенові Палієві, козакові-рубаци, простому й відкритому, народ віддавав перевагу перед тонким політиком, дипломатом, високоосвіченим і мудрим, хитрим і підступним можновладцем Мазепою. Семен Палій потрапив у в'язницю не без допомоги гетьмана, а потім з наказу царя і в Сибір. Невипадково й Шевченко в поемі "Чернець" згадує Семена Палія з співчуттям і симпатією, а гетьмана порівнює з совою. Отже, слід розрізнити ставлення до Мазепи широких мас, які не могли простити гетьманові Батурин, розправу з повстанням Петрика, страту Кочубея й Іскри, але водночас в очах народу Палій був справді оборонцем його долі. Крім цього, осіб, що зазнали несправедливих гонінь, народ обожнював, схилився перед ними, й гуманізм його не знав меж.

Це вже пізніше ім'я Мазепи було очищене від ярликів, яких на нього навішано російською і радянською історіографією. Як натхненника будівництва незалежної України його оспівано в піснях стрілецьких, оунівських, повстанських, тюремних. В парі ж з Палієм не Мазепі віддані народні симпатії. Як це не дивно, в цьому виборі діяла своя народна мудрість, своя логіка оцінок.

Але були ще пісні, так би мовити, з близького оточення гетьмана, яке знало свого кумира більше, ніж хто, готове було

1. Грушевський М. Байда-Вишневецький в поезії й історії. – К., 1909. – С.17.

2. Чупринка Грицько. Поезії. Вступна стаття М.Г.Жулинського. Упорядкування та примітки В.В.Яременка. – К., 1991. – С.31. репертуарі багатьох кобзарів, і Адамцевич наслідував традиції, що вже склалися.

піти з ним на будь-яке випробування. Звісно, такі пісні залишалися у рукописах. Одна з них описує смерть Мазепи та його заповіт найближчим прибічникам Орликові й Войнаровському (вона виявлена мною у фондах ІМФЕ) і має назву "Стогне сокіл у неволі". Друга пісня загальнознана завдяки виконанню її бандуристом В.Єсіпком – "З Полтавського бою розбитий гетьман", але в репертуарі Адамцевича цих пісень, здається, не було.

"Запорізький марш" Адамцевича за двадцять п'ять років звучання з концертної естради має вже свою історію, до того ж не лише в народній, а й професійній музиці. Після появи обробки маршу Віктором Гуцалом для оркестру народних інструментів. (А обробка полягала не лише в оркестровці твору, а і доданих вступу та теми наспіву "Ой на горі жінці жнуть", знаної всіма, але органічно вплетеної в канву тематичного матеріалу Адамцевича), "Запорізький марш" у новій інтерпретації став чи не найпопулярнішим маршем 70-90-х років.

Його стали грати де треба й де не треба, за будь-яких okazій, немилосердно експлуатуючи до того, що почав втрачати свою первозданність Адамцевичевого витвору.

Телевізійна передача під назвою "Урядовий вісник" о 19.30 по п'ятницях починається заставкою, що зображує вершника-козака й супроводжується музикою "Запорізького маршу". Його введено і в оркестровий супровід стрілецької пісні "Гей, ви стрільці січові, ра, два, три" у виконанні відомого квартету "Явір". Естрадний колектив "Соколи" скористався нагодою і використав "Запорізький марш" для супроводу однієї з стрілецьких пісень.

Доводилось чути "Запорізький марш" в обробці для фортепіанного дуету, для духових оркестрів, для невеликих камерних ансамблів. Останнім часом зазвучав він і в фольклорно-етнографічному хорі "Гомін" під керівництвом Л.Яшенка. Популяризація, звісно, несе славу будь-якому творові, але коли твір заграється "до дірок", коли якихось нових якісних пошуків у його прочитанні не робиться, а нерідко тиражується лише кількість виконань, то твір потроху починає набридати, губить свою впливову силу на слухача. Але це біда всього нашого часу, наших темпів життя, нерозбірливості редакторів, які ладні один і той само твір передавати по радіо чотири, а то й більше разів на день. А з бандуристів чи не одна

Береза-Топоровська спробувала відтворити "Запорізький марш" так, як грав Адамцевич, зберігаючи його манеру гри й дотримуючись його власного тематичного матеріалу.

Ще одну сторінку з творчого доробку кобзаря складають пісні еротичного змісту. В друкові про них, в часи суворого ідеологічного розмежування – що можна, а що заборонено й не рекомендовано, звісно, ніколи нічого не писалося, як і взагалі про сексуальне життя у фольклорі, хоч, між іншим, саме в Україні воно має свою історію збирання й вивчення. "Соромізькі пісні", як прийнято було називати їх, збирали Шевченко, Максимович, Чубинський, Б.Грінченко, В.Гнатюк. Друкувалися вони мішма з іншими жанрами або залишалися в рукописах, окремими ж книгами їх вдалося видати лише Федорові Вовку в Парижі 1898 р. і Ф.Кравцу та В.Гнатюкові в Лейпцігу 1911-1912 рр. В репертуарі Адамцевича мені доводилося чути лише дві такі пісні. Одна називалася "Раз полосу Маша жала", в якій ідеться про любовстрасть її у випадковій зустрічі з солдатом, друга про те, як чоловікові серед білого дня забундюрилося вдовольнити своє бажання і він вдався до жіночих послуг на підлозі, запнувши фіранки на вікнах й повиганявши дітей з хати. Чоловік скоро вичерпав свої фізичні можливості, а його партнерка тільки розохотилася.

Найприкметніша риса Євгена Адамцевича – художницьке бачення оспівуваних ним героїв, подій, ситуацій; уміння передавати образ опукло, рельєфно, який у кожному виконанні оживає перед слухачем, збуджує його увагу, примушує переживати разом з кобзарем. Кожний технічний прийом, найрізноматніші нюанси в голосі, амплітуда динамічних відтінків були у нього надто широкі – від втаємниченого шепоту до нестямного крику, від спокійних заколисуючих інтонацій до сталевий міцї і підпорядковувалися розкриттю образу.

Великий життєлюб, знавець найрізноматніших смішних історій, примовок, анекдотів, людина, яка знаходила шлях до серця будь-якого співбесідника, вмiла зачарувати будь-яке товариство й стати центром уваги – таким залишився в моїй пам'яті Євген Олександрович Адамцевич. Майже сотня років збігла від дня народження. Та коли б пройшло двічі по стільки ж, гадаю, Адамцевича пам'ятали б, бо прекрасне – вічне, воно ніколи не вмире.

ВАЛЕНТИН ДУБРАВІН

РЕПЕРТУАР КОБЗАРЯ ЄВГЕНА АДАМЦЕВИЧА В АСПЕКТІ ІСТОРИЧНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ ФОЛЬКЛОРУ

Вивчення процесів формування усного пісенного репертуару народу тісно пов'язане з питанням про життя і долю фольклору, яке турбує етномузикознавців ось більше століття. Надзвичайно актуальним стало воно в наш час, коли під впливом бурхливих соціальних та суспільно-економічних змін значно видозмінилися естетичні та художні смаки народних мас. Це знайшло своє відбиття на співацькому репертуарі сучасного суспільства. Результати фольклорних експедицій останніх десятиріч засвідчують, що ступінь збереження аутентичного фольклору знизився, втрачаються подекуди його локальні особливості, забуваються окремі жанри (псалми, голосіння та ін.). Натомість репертуар стає більш однорідним, хоча, можливо, і дівішим, сучаснішим щодо тематики та форми. В даному разі ми виключаємо діяльність різноманітних фольклорно-етнографічних колективів, що набула досить широкого соціального руху, але яка носить скерований культурно-просвітницькими закладами характер. У полі нашого зору лежить перш за все репертуар, що розповсюджується в процесі спонтанної усної трансмісії. Фіксація та осягнення саме цього пісенного шару різних соціальних верств населення може стати важливою ланкою у дослідженні загальних тенденцій реального життя фольклору в народному побуті, його цілеспрямованості, межі рухомості та активності поновлення.

Разом з тим, порівнюючи існуючий репертуар сьогодення з колом фольклорних творів попередніх епох, про які ми маємо уявлення завдяки численим друкованим збірникам, науковим антологіям і навіть фонозаписам, можливо поставити і загальнотеоретичне питання про вивчення функціонування фольклору в історичному процесі. Адже відомо, що народна пісня, відтворюючи духовний світ людей, суспільство, середовище, що їх сформувало, є найбільш чутливим соціальним барометром епохи.

Пропонована стаття присвячена висвітленню принципів формування та еволюції пісенного репертуару відомого роменського кобзаря Євгена Адамцевича. На основі зіставлення

творів, які виконувались народним співцем у різні часи творчої діяльності, визначаються домінуючі жанри і ті, що відійшли з його репертуару, звертається увага на новотвори, вказується на характерні стильові видозміни музичної речитативі, внесені кобзарем під впливом нової дійсності. Витоком для дослідження стали записи репертуару бандуриста, які здійснювались автором протягом 1960 – 1970 рр., а також постійні творчі контакти з митцем.

Зауважимо, що звернення до репертуару представників народної кобзарської школи не випадкове. Їх творчість, як відомо, відносять до складу так званого “інституту народного професіоналізму”. Наділені в своїй більшості незвичними здібностями¹, подібні умільці кобзарської справи узаконили статус народного професіонала завдяки засвоєнню в найбільш повній мірі звичаєвих норм та традицій народу, його життєвого досвіду та художньої практики. Маючи відповідне підґрунтя, що базувалося на міцних зв'язках з селянською художньою традицією, “народний професіоналізм” зміг піднятися над “загальним”, “узвичаєним” в усній культурі народу і стати показником суто національного у мистецтві. Саме на таких митців орієнтувались цілі покоління українських кобзарів, лірників та всіх інших носіїв етнічної культури. Євген Адамцевич належить якраз до ряду таких майстрів епічного співу, “акцентуєваних” особистостей, які рідко трапляються в наш час, тому його творчість потребує ретельного вивчення.

Кобзарська діяльність Адамцевича як народного професіонала розпочалася ще в 20-ті роки і продовжувалася упродовж півстоліття. За цей період репертуар бандуриста зазнав певних змін та впливів як побутової культури, так і тієї, що тільки народжувалася, хоча його виконавська традиція залишалася в рідкісній докорінно народної кобзарської епіки. Тому у створенні репертуарного списку співака можна накреслити кілька етапів: 1) кінець 20-х та 30-і роки; 2) 40-і роки і 3) післявоєнна доба. Кожен з етапів відзначається своєю тематикою та характером творів.

На першому етапі бандурист звертається переважно до звичного кобзарського репертуару. Це пісні історичного змісту

1. С.І. Грица доречно зіставляє їх творчість з діяльністю акцентуєваних особистостей. Див.: Грица С.І. Інститут народного професіоналізму // 36. “Фольклор та професійне мистецтво”. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. - Ніжин, 1992. - С.7.

(про Морозенка, Семена Палія, Супруна, Байду), козацькі (“Ой не пугай, пугаченку”), родинно-побутові та ліричні (“Через мої ворітеньки”, “Ой попливи, вутко”, “Із-за гори ворон кричє”, “Налетіли журавлі”, “Ой по горі, по горі” та ін.), жартівливі (“Невадалий обід”, “Піп та грішна молодия”, “Про свиню”, “Адам і Єва”, “Пішов дід по гриби”, “Ой п'є вдова, гуляє”, “Дозволь мені мати” тощо). Згодом все більший інтерес виявляє до пісень літературного походження, романсу міського типу (“На захід сонце вже схилилось” на слова С.Карпенка, “Черевички” на слова Я.Щоголева, “Ти лети, мій спів, з мольбою” на слова А.Александрова, варіант пісні О.Аляб'єва “Жебрачка” на слова П.Беранже в перекладі Д.Ленського, “Сміються, плачуть солов'ї” на слова О.Олеса та ін.) Окремий блок складають пісні на тексти Т.Шевченка, який був найулюбленішим поетом кобзаря (“Думи мої, думи”, “Вітер з гаєм розмовляє”, “Плавай, плавай, лебедоньку”, “Ой три шляхи широкі” та ін.).

Значне місце в репертуарі народного музики цього періоду займали інструментальні номери: козачки, метелиці, вальси, чардаші (вони були завжди у широкому вжитку у кобзарів).¹ Належить зазначити, що уже в цей період до репертуару кобзаря входить “Запорізький марш”. Перейнятий у 1926 р. від кобзаря І.Положая, він згодом був творчо переосмислений бандуристом і тривко залишився в його репертуарі.²

Та головним твором репертуару Адамцевича була, звичайно, дума “Євшан-зілля” на слова М.Вороного. Засвоївши від свого вчителя Мусія Олексієнка, кобзар співав її упродовж усього життя, довівши виконання твору до високої художньої досконалості, справжнього професіоналізму³. В такому ж епічно речитативному стилі виконував бандурист і тужливу пісню-баладу “Доля темного”. Але вона осібно стоїть у творчому

1. До речі, Адамцевич надзвичайно майстерно володів типово народною манерою гри на бандурі, за що його високо цінували колеги по кобзарству. С.Мовчан з захопленням казав: “Як той Адамцевич грає? Наче у нього не одна кобза, а кілька!” (Цит. за книгою О.Правдока “Роменський кобзар Євген Адамцевич”. -К., 1971. -С.17.)

2. Саме цей варіант маршу виконується зараз Державним оркестром народних інструментів під керівництвом В.Гуцала і сприймається як символ козацької величі та слави.

3. Розшифровка фрагментів наспіву думи подана у книзі О.Правдока “Роменський кобзар Євген Адамцевич”, музикознавчий аналіз речитативі думи див.: Дубравін Валентин. Основи музичної декламації кобзаря Євгена Адамцевича // Народна творчість та етнографія. - 1994. - № 2-3. - С.11.

доробку співака і виконувалась переважно в колі близьких. Разом з тим слід сказати, що нова дійсність викарбувала свій відбиток і на музичному побуті суспільства. На тлі традиційних пісень з'явилась ціла серія нових, яка поступово набувала активності. Потребу в нових піснях відчував і Адамцевич. В його репертуарі незабаром з'явилися аналогічні твори. Проте вони виявились недовговічними. В 30-і роки кобзар зробив перші спроби складання власних творів, в яких елементи нового жанру пристосував до стилю кобзарської музично-речитативної декламації. Такою є, наприклад, його "Першотравнева", в якій ходові ритмоінтонації масових пісень синтезовані з традиційними прийомами епічного співу.

З усього сказаного виходить, що діапазон репертуару Адамцевича уже першого періоду вельми широкий. У ньому чітко окреслюється три напрямки, яких буде дотримуватись музикант і в подальшому: класичний кобзарський, сучасна побутова пісня і твори власного компонування. Особливу увагу бандурист віддавав пісням літературного походження і міському романсові. Нахил до цього жанру відбився на всьому інтонаційно-речитативному стилі митця. Вживання характерних романсових зворотів, послівок та кадансів стало ознакою рецитації Адамцевича, від чого його музична мова зробилась більш ліричною.

Потяг до міської пісні-романсу має свої витoki. Відомо, що в 20-30 роки, коли саме формувався молодий Адамцевич як кобзар, пісні-романси жили в побуті надзвичайно активним соціальним життям. Влучно висловився у свій час А.Піотровський, який зазначив: "Пісні цього роду співались, співаються і, мабуть, будуть співатися за певних обставин дозвілля й відпочинку, з тим, щоб дати вихід комплексу хай вузьких, але дуже стійких відчужань... Цей вид поезії завжди швидко ставав широко народним. Його зразки не утримувались у межах журналіва¹ і книг, йшли в найширші маси, перекладалися на музику, співались і розносились в усній, пісенній традиції з кінця в кінець, від покоління до покоління... Не випадково переживаємо ми зараз своєрідне відродження «романсу»".¹ Наведені слова не застаріли й сьогодні, бо інтерес у народі до пісні-романсу не згасав. Тому проблема міського романсу щодо запису і вивчення

1. Піотровський Анд. Излишнее увлечение (В порядке обсуждения) // Из жизни искусства. - 1928. - № 33. - С. 6-7. Слід додати, що захоплення піснями літературного походження сприяла і художня атмосфера в домі батьків Адамцевича. Як згадував кобзар, в сім'ї любили театр, художню літературу.

злободення й зараз. Оригінальним є те, що серед інструментальної музики значиться ще й "Музичний момент" Ф.Шуберта, вивчений кобзарем по слуху і виконуваний у власній транскрипції.

Репертуар Адамцевича уже в 20-30-і роки мав "своє обличчя" і відрізнявся від репертуару не тільки його попередників, але, можливо, й сучасників. Сформувався, таким чином, новий тип кобзаря, в творчості якого (в репертуарі, виконавській манері) тісно поєднувалось традиційне й нове у відповідності до духу часу.

Другий період у розвитку репертуару бандуриста складають пісні Великої Вітчизняної війни. Цей період взагалі став одним з яскравих в історії народнопісенної творчості ХХ століття. Активну участь у створенні пісень воєнного часу взяли не тільки поети, композитори, але й величезна кількість непрофесіональних авторів: солдати, партизани, населення окупованих територій.

Репертуар Адамцевича цього часу поповнився новою авторською піснею "У неволі". Якимось особливим почуттям дійсного майстра і творця бандурист скомпонував виразну за мелодією і текстом пісню. Виконувана кобзарем у специфічній кобзарській наспівно-речитативній манері, у спокійному ритмі, без зайвих емоцій, вона була співзвучна почуттям і думкам пригнобленого у неволі народу.

Третій післявоєнний період у творчості Адамцевича відзначається стабілізацією репертуару, майстерністю втілення задумів. Постійно звучать твори попередніх епох (історичні пісні, балади, думи), міські пісні-романси кінця ХІХ – поч. ХХ століть, власні твори бандуриста. До речі, власна творчість музиканта цього періоду значно активізується. З'являється "Пісня про космонавтів", що засвідчує відгук народного майстра на сучасні події, ціла низка сатиричних та жартівливих творів на побутові теми ("Про 15 діб", "Міліціонер Федя", "Яблучко" тощо), нарешті, як данина часу, – "Дума про Федька". На останньому творі варто зупинитися, бо в ньому розкрились незвичайні творчі можливості митця.

Якщо за стилем оригінальні пісні кобзаря з точки зору структурно-формальних ознак (строфічність форми, періодичність музичної будови, природне поєднання мовної інтонації з пісенною мелодикою) майже тотожні масовим пісням, то дума цілком витримана в традиційно-епічному

характері. Це виявляється і в нерівноскладовій організації вірша, і у використанні в тексті типових порівнянь, поетичних паралелізмів, і у вживанні дієслівних рим, і у мистецтві музичної рецитації, коли слово домінує над наспівом, диктує йому структуру, семантику музичної мови. Все це свідчить про те, що Адамцевич добре знав непросту техніку складання дум і нею мистецьки володів. Але нова тематика зумовила і те, що в арсенал звичних художніх засобів кобзар вносить нову лексику, нові образи, співзвучні нашій дійсності. Тож не дивно, коли у вибудовану раніш кобзарем модель епічної рецитації тут вводять звороти, які смислово пов'язуються з енергійними ритмо-інтонаціями мітингової мови. Ритмічна та мелодична пружність, продиктована, безперечно, новою образністю мистецтва, зверненого до великої аудиторії, надають декламації думи сучасного звучання. Проте і в музичному тексті думи виразно відчувається інтонаційне відлуння міської лірики (в заключних частинах уступів та кадансових зворотах пісенного рядка тощо).

Взагалі ж вдумливе вслуховування у виконавський стиль бандуриста дає підстави констатувати, що тип його декламації поліжанровий: тут є інтонації речитативні й пісенні, наспів-скоромовки, наспів-марші, наспів ліричної локалізації з елементами розспіву пісні-романсу, які, поєднуючись з багатим інструментальним супроводом, підкреслюють специфічний, неповторний склад мислення співця. Всі різножанрові інтонації переосмислені бандуристом, трансформовані, пересемантизовані в річищі епічної традиції. Цим Адамцевич оновив, так би мовити, оживив стародавній стиль народної епіки, пристосував його до нового життя. Можна твердити, що в творчості кобзаря склався по суті новий щодо якості художній синкретизм – наспів, текст, інструмент. Звідси така висока оцінка в художньому, науковому, соціально-історичному та культурологічному значенні цього творчого феномену, яким був Адамцевич.

Узагальнюючи сказане, слід відзначити, що репертуар бандуриста формувався не на голому місці. Базу його складають твори, перейняті майстром від свого вчителя ще в юності. В подальшому, як бачимо, реєстр творів постійно поновлювався, складаючи чітке хронологічне напластування. Багато з пісень були складені самим кобзарем як резонанс на ті чи інші події ("У неволі", "Пісня про космонавтів" та ін.), деякі з'явилися на

основі місцевих епізодів, потішних випадків та смішних пригод ("Про 15 діб", "Яблучко" тощо).

У цілому, репертуар Адамцевича – це результат взаємодії двох протилежних тенденцій, а саме: збереження, захист та примноження традиційного кобзарського репертуару, з одного боку, з другого – поповнення творами нового часу. Це поповнення стає згодом дійовим не тільки в формуванні репертуару, а головне, в оновленні епічної мови через збагачення її інтонаційним словником сучасності.

Так, на живій практиці народного музикування ми бачимо, як діє фольклорний метод взаємодії стабільних і мобільних елементів музичної форми. Сутність методу полягає в установленні рухомості, історичної змінності співвідношення стабільного (традиційного) і мобільного (нового) начал у розвиткові музично-поетичної структури твору. Відомо, що фольклорний твір складає певну закодовану форму, яка реально існує лише у виконавстві. Тому в будь-якій пісні є моменти, котрі цілком, інколи частково віддані ініціативі інформатора. Від нього залежить ступінь оновлення інтерпретації твору. До того ж, співвідношення стабільного і мобільного в народній музиці різних історичних періодів виявляється неоднаково. В епохи пошуку нової мови виникає інтерес до збільшення ролі мобільності в музичній композиції, багатозначності в інтерпретації. І тут слід відмітити надзвичайно гнучке співвідношення стабільних і мобільних елементів у творчості Адамцевича, які складають внутрішній імпульс його речитативних декламацій. Пильно підкреслюючи упорядкованість і стрункість композицій, як необхідної умови життя народної пісні, майстер у той же час використовує мобільні структури, які сприяють пошуку нових музичних ефектів, котрих неможливо досягнути лише стабільними засобами. Але особистість Адамцевича неординарна, його діяльність бачиться нам у двох аспектах: як інтерпретатор народної музики і як автор власних творів. Тому поняття стабільних і мобільних елементів структури пісні дозволяють точніше і глибше зрозуміти ті складні форми їх взаємодії, що виникають у творчості бандуриста як творця і як виконавця.

Отже, репертуар кобзаря засвідчує, що його творчість, як носія української народної епіки, функціонує не у статичності свого первісного буття, а в динамічному аспекті, як явище, що змінюється, еволюціонує.

Такий підхід до народної творчості дозволяє поставити питання про вивчення фольклору в плані історичного побутування окремого твору того чи іншого жанру або певної музично-стильової традиції. Перш за все це стосується кобзарського мистецтва, де твір реально існує у вигляді індивідуально-особистісних варіантів і залежить у великій мірі від світогляду та художнього рівня співа.

Зазначимо, що питання історичного функціонування фольклорних творів у певному соціально-культурному середовищі ще не ставилось у етномузикознавстві, хоча, вважаємо, що такий підхід був би плідним щодо досягнення процесуальності музично-фольклорних явищ, динаміки їх побутування.

Під історичним функціонуванням фольклорного твору ми розуміємо його багатоваріантне виконавське переінтонування, переосмислення, в результаті чого твір безперервно оновлюється відповідно до запитів нової дійсності. Саме в контексті епохи створюється множина варіантів інтерпретації кобзарського репертуару. В межах такої множини на основі стабільності і мобільності елементів епічний кобзарський репертуар живе і розвивається. "Ми сприймаємо зовсім іншу музику, ніж наші предки", – зауважив Б.Асаф'єв стосовно професійної музики.¹ Висловлювання вченого якнайкраще пов'язується з проблемою історичного функціонування музичного фольклору взагалі і кобзарського репертуару зокрема, тісно пов'язаного з виключно індивідуальним його виконавством.

Таким чином, під впливом нових умов життя формувався репертуар бандуриста. Під впливом нової інтонаційної лексики склалися нетрадиційні риси епічної декламації художника. Його стиль представляє собою по суті феномен жанрового синтезу, що виник на перетині епічного та ліричного начал. Звідси емоційно-сисловою домінантою його образного світу є в певній мірі розкриття внутрішніх порухів життя людини. Тому в його виконавській манері у великій мірі утверджується лірика як сфера втілення епічного змісту.

Завдяки багатству вражень, високому емоційно-

1. Ця проблема розробляється в деяких літературознавчих працях. У музикознавстві вона представлена в канд. дисертації Ю.Чекана "Історико-функціональне дослідження музичних творів". Автореферат дисерт. - К., 1992.

2. Асаф'єв В.В. Симфонические эподы. - Л., 1970. - С.99.

енергетичному рівневі та силі творчих спонукань, Є.Адамцевич не тільки розширив традиційний кобзарський репертуар, але й збагатив мелосферу народної епіки. Вся його мистецька діяльність є тим джерелом, що живить творчу думку сучасних народних виконавців, породжує творчі імпульси у фольклорі сьогодення, збага стимулює подальший розвиток української школи кобзарства.

ТЕТЯНА БЕЦЕНКО

ПОЕТИЧНА МОВА РЕПЕРТУАРНИХ ТВОРІВ ЄВГЕНА АДАМЦЕВИЧА

Пісенний репертуар Є.Адамцевича складається значною мірою з творів літературного походження, зокрема поезій Т.Шевченка "Вітер з гасм розмовляє", "Думи мої, думи...", "Заповіт", "Ой три шляхи широкі", "Плавай, плавай лебедонько", "Тарасова ніч", М.Вороного "Євшан-зілля", Я.Щоголева "Пряля", "Черевички" та ін. Виходячи з цього, неважко зрозуміти силу того впливу, якою відзначаються ці високохудожні твори.

Аналізуючи мовну палітру репертуарних творів Є.Адамцевича, зокрема словесний струмінь пристрасті, що б'є таким живодайним джерелом, зауважуємо, що це досягається не одним якимось стилістичним прийомом, а нерозривною єдністю всіх як лексичних, так і словотворних, морфологічних та синтаксичних засобів мови, а також звуковою організацією тексту (частотою вживання окремих фонем, звуковими повторами, римою, віршовим розміром), котрі яскраво представлені у цих творах. Вони взаємопереплітаються між собою, підсилюючи один одного, увиразнюючи, емоційно насичуючи думку, текст загалом. Сила образності, якнайповнішої емоційної наснаги поетичної тканини тексту досягається саме завдяки взаємодії всіх зазначених мовно-стилістичних засобів.

Характеризуючи словесну палітру репертуарних творів Є.Адамцевича з погляду експресивності, основну увагу приділяємо лексичній організації, яка, проте, не є одним єдиним показником образності, хоча відіграє у цьому значну роль. Це

пояснюється, на нашу думку, своєрідною лексичною насиченістю пісенної скарбниці.

Безпосередньо розглядаючи лексичне багатство поетичних творів та виділяючи ті мовні засоби, які надають думці, а також тексту в цілому пристрасного звучання, створюючи шим самим своєрідний емоційний фон, відзначаємо велику роль у цьому поетичних слів, вживання яких обмежується саме мовою поезії: врода, журний, забуття, коханий, мольба, пишнобуйний, принада, ревучий, утіха, широкополий та інш.

З цією лексикою асоціюються особливі, небуденні уявлення, тому так яскраво і своєрідно виступає виразово-експресивний потенціал цих слів у поетичному тексті:

1. *Все покину і полину
До самого Бога.*

(Т.Шевченко, "Думи мої, думи мої...");

2. *Світ увесь йому здається
Без краси і без принади.*

(М.Вороний, "Євшан-зілля");

3. *Ти несись, мій спів, з мольбою.*

(В.Александров, "Ти несись, мій спів, з мольбою").

Найвизначнішою лексичною особливістю, що створює образність мови, надає вислову гнучкості, поетичності, мелодійності та емоційного забарвлення, є експресія. Експресивні слова, введені в контекст, вирізняються тим, що містять у собі стилістично-оціночний відтінок. Вони збуджують уяву, створюють певний настрій у слухача чи читача. Серед різноманітності таких слів у поетичних текстах репертуарних творів Є.Адамцевича представлені такі, що

а) означають різні почуття – радості, гніву, горя, захоплення:

1. *Журбою*

Не накличу собі долі.

(Т.Шевченко, "Думи мої, думи мої...");

2. *Пішов козак по вулиці –*

З журби як заграє.

(Т.Шевченко, "Тарасова ніч");

3. *Ти не дивись, що буде там,*

Чи забуття, чи зрада.

(О.Олесь, "Чари ночі");

4. *Чом вас вітер не розвіяв*

В степу, як пилину?

Чом вас лихо не приспало...

(Т.Шевченко, "Думи мої, думи мої...").

б) виражають емоційну оцінку подій, явищ і предметів дійсності:

1. *Жив у Києві в неволі*

Ханський син, малий хлопчина, –

Половецького то хана

Найулюблена дитина.

(М.Вороний, "Євшан-зілля");

2. *Поглянь, уся земля тремтить*

В палких обіймах ночі.

(О.Олесь, "Чари ночі");

3. *Поки ви були новенькі (черевички – Т.Б.),*

Був до мене й Гриць любенький.

(Я.Щоголев, "Черевички");

4. *Тяжко віку доживати*

під вагою в самоті.

(М.Вороний, "Євшан-зілля");

5. *Рідний степ, широкий, вільний,*

Пишнобуйний та квітчастий,

Раптом став перед очима

З ним і батенько нещасний.

(М.Вороний, "Євшан-зілля").

в) також передають емоційний стан, настрій, переживання тощо:

1. *Вийшла мати воду брати*

та й стала журитись.

("Через мої ворітоньки");

2. *Квіти мої, діти.*

Нащо ж вас кохав я, нащо доглядав?

Чи заплаче серце одно на всім світі,

Як я з вами плакав?

(Т.Шевченко, "Думи мої, думи мої...").

Очевидно, що значне місце у створенні емоційного забарвлення текстової тканини належить експресивній лексичній, яка об'єднує слова, що означають певні почуття і тому містять емоційний елемент, тим самим настроюючи слухача на відповідну чуттєво-настроєву хвилю:

1. *Славно твоя кобза грає,*

Любий мій козаче.

("Славно твоя кобза грає");

2. *Туга моя, що світ білий,
Тебе я не бачу,
За тобою, любий, милий,
День і ніч я плачу.*
("Кобзо, моя порадице");
3. *Чого ти, серденько, смутилось,
Чого тобі така журба.*
("Чого ти, серденько, смутилось").

Значне образно-виразове навантаження притаманне й таким емоційно-експресивним забарвленням слів, які також не залежать від контексту: пестливим, зменшеним, збільшеним, жартівливим, іронічним. Так, позитивну оцінку відповідних явищ дійсності виражають такі слова, як: врода, дар, любий, привільний, молодецький, вільний, славний, лицарський, милий, мрія, радісний.

Різноманітні відтінки негативної оцінки відбиваються у словах гадина, злодій, зрада. Проте високе книжно-риторичне забарвлення властиве словам, які відбивають підкреслено негативну оцінку явищ дійсності: неволя, недуга, кайдани, полон тощо.

Своєрідною виразово-експресивною особливістю відзначаються слова, що виражають пестливість (дівчинонька, козаченько, матінка) та зменшеність (веретенце, садочок, хлопчина, хлоп'я та ін.).

Окрім того, вагомим стилістичним потенціалом володіють слова, котрі в одному контексті виступають як нейтральні, а в іншому – як емоційно забарвлені, набуваючи при цьому переносного значення: лани широкополі, лихо сміється, серденько шебече.

Переносно-образне використання слова відзначається високою емоційною наснаженістю, новизною, оригінальністю та самобутністю думки і проявляється найчастіше в таких узагальнено-схематичних типах, як: 1) наділенні явищ природи, неживих предметів якостями, властивостями осіб чи інших істот і навпаки: вітер розмовляє, доля зла, кобза співає, плаче, могили сумують, налагодити струни золоті, сонце схилилось; 2) наділенні неживих предметів, явищ природи якостями і властивостями інших неживих предметів: пісня гримить, пісня загула, могила виросла; 3) наділенні осіб якостями і властивостями інших істот і навпаки: брат мій – соколик, сміються, плачуть солов'ї.

Реалізація переносно-образного звучання слова здійснюється такими розповсюдженими прийомами, як а) двочленною сполукою різних за морфологічним складом слів: доля зла, струмок воркоче; б) тричленною сполукою повнозначних слів: бенкет весна справляє, дума серденько гнітить, туга серце обгортає; в) багаточленною сполукою повнозначних слів: лист квітці рвійно шелестить, місяць став серед неба, уся земля тремтить в палких обіймах ночі, слухай старче! Ти шугаєш ясним соколом у хмарах.

У створенні образності слова шляхом метафоричного перенесення найактивніше виявляють себе метафоризовані прикметники: зла кров, край веселий, п'яні верби. Особливою емоційною наснагою відзначаються дієслова: весна іде, вітер шепче, воля спочиває, воля гарцює, нитка побіжить, ранок жеврє, серце співає, слава літає. Поширеним різновидом переносно-образного використання слова виступає асоціативна символіка, яка не тільки поетизує, а й узагальнює та художньо увиразнює зміст думки. У функції символічних слів виступають насамперед образи птахів, рослин, тварин: ворон – нещастя; голубка – мати; вутка, синиця, галка – символи туги, важкої жіночої долі; зозуля – мати; журавель – смуток, нещастя, сирітська доля; квітка, пущена на воду – звістка про поневіряння; сокіл – наречений; соколик – брат; терен – нещаслива доля, сум, поневіряння; перепілка – сестра; пугач – лихо, біда; три ясени – три сини; тополя – нещаслива доля молодої дружини; три явори – три брати тощо.

Виразною емоційною насиченістю відзначається використання народнопоетичного мовлення, а саме: 1) постійних епітетів: білий світ, вороги погані, вороний кінч, темна ніч, темна хмара, широкий шлях, широкий степ, червона калина, чисте поле, чорний віл; 2) образних порівнянь: сірим вовком скакати; думка літає, як ворон; 3) поетизмів: гора, вітер, вода, воля, кучері, кручі, море, поле, уста, очі; 4) інших важливих засобів фольклорної поетики: віяти-повівати, гудець-сірома, дівчина-рибчина, плавай, плавай, лебедонько, ревти-стогнати тощо.

Значну роль у наданні текстовій тканині експресії та відповідного емоційного резонансу відіграють словотворчі засоби мови, які самі по собі вже надають певної оцінки: позитивної чи негативної. Найчастіше така емоційна оцінка передається іменниками та прикметниками з допомогою

словотворчих засобів, зокрема суфіксів із зменшено-пестливим чи згрубілим значенням. Найбільш уживаними в аналізованих творах виявляються суфікси з позитивною оцінкою предметів, явищ, ознак:

- к -	- нічка, підківка;
- ечк -	- донечка;
- еньк -	- батенько, козаченько, топольська;
- оньк -	- ворітоньки, галоньки, устоньки;
- ичк -	- невеличкий, черевички;
- есеньк -	- милесенький, ріднесенький;
- інк -	- матінка;
- очк -	- дівочка, плахточка;
- очок -	- словиточок, садочок, городочок;
- ц -	- веретенце, віконце;
- иц -	- жалібниця, сестриця;
- ик -	- братик, соколик;
- ин -	- самотина, хлопчина;

Одні з вищезазначених словотворчих ресурсів мови у створенні експресивності виявляють себе активно (-ечк-, -еньк-, -оньк- та ін.). інші ж рідкоживані (-ц-, -иц-).

Високою потужністю та сильним емоційним зарядом відзначається синонімічне багатство мови, так яскраво представлене у репертуарних творах Є.Адамцевича. Використання синонімії, як переконуємося, сприяє віднайденню найбільш вдучного слова, щоб передати складну гаму почуттів, широту та глибину думки. Саме завдяки наявності синонімічних конструкцій, у яких слова різняться особливими додатковими відтінками, створюється емоційно-експресивний резонанс оповіді:

1. *Зажурився, засмутився...*

(М.Вороний, "Євшан-зілля")

2. *Світ увесь йому здається*

Без краси і без принади

(М.Вороний, "Євшан-зілля")

3. *Та знай: над нас – боги скупі,*

Над нас – глухі й нечулі.

(О.Олесь, "Чари ночі")

Крім відбору з арсеналу існуючих у мові саме тих синоніміїв, які найбільш еквівалентні висловлюваній думці,

часто поетами використовуються цілі ряди синонімічних слів, що наче нанизуються один на один, тим самим підсилюючи виразність сприйняття думки.

Особливо неповторним звучанням відзначаються синонімічні фігури, представлені декількома синонімічними рядами в одному контексті. До того ж, ці ряди можуть протиставлятися між собою, наснажуючи та нагнітаючи ступінь виразовості й емоційності описуваного:

1. *Але спів цей ніжний, любий,
Ані перший – сильний, дужий,
Не вразив юнацьке серце, –
Він сидить німий, байдужий.*

(М.Вороний, "Євшан-зілля")

2. *Але ось вже затихає
Бренькіт дужий, акордовий.*

(М.Вороний, "Євшан-зілля")

3. *Рідний степ, широкий, вільний,
Пишнобуйний і квітчастий*

(М.Вороний, "Євшан-зілля").

Створенню образності мови, афористичності думки сприяють фразеологічні звороти, які вступають у синонімічні зв'язки з іншими словами:

- Краще в ріднім краї мизім
Полягти кістками, сконати.*

(М.Вороний, "Євшан-зілля").

Простежуючи за синонімічними зв'язками та виявляючи їх емоційний потенціал, у художньому тексті, зауважуємо, що особливої ваги набуває нагромадження, нагнітання синоніміїв із зростаючою експресією, з градацією наростання міри ознаки, інтенсивності дії:

1. *На мент єдиний залиши
Свій сум, думки і горе.*

(О.Олесь, "Чари ночі").

2. *Лови летючу мить життя,
Чаруйсь, хмелій, впивайся...*

(О.Олесь, "Чари ночі").

Крім лексичних синонімів, активно представлена контекстуальна синонімія, яка створює свіжі та яскраво виразові картини:

*І сміло йди під дзвін чарок
З вогнем, з піснями в гості
На свято радісне квіток,
Кохання, снів і млости.*

(О.Олесь, "Чари ночі").

Значну роль у системі образно-виразових засобів мови відіграли антоніми, забезпечивши перш за все контрастну характеристику образів, предметів, явищ тощо. Художньо-виразова сила описуваного сприймається слухачем чи читачем глибше, яскравіше, на фоні протилежних ознак, значень, властивостей:

1. *Сміються, плачуть солов'ї.*
(О.Олесь, "Чари ночі").

2. *Як іскра ще в тобі горить
І згаснути не встигла, –
Гори! Життя – єдина мить.
Для смерті ж – вічність ціла!*
(О.Олесь, "Чари ночі").

Антонімічні протиставлення, спостережені в аналізованих творах, виступають найперше засобом розмежування реалій:

*Чого бідна вдова плаче?
Як же мені не плакати,
Нічим діток годувати?
Усі гори зеленіють,
Де багаті жито сіють.*
(«Із-за гори ворон криче»).

Особливим прийомом відзначається використання антонімів у функції антонімічної градації слів, допомагаючи образно змалювати картину змін подій:

1. *Нехай гука, нехай гука,
А ти мовчи і сліз не лий.*
(«На захід сонце вже схилилось»).

2. *Гірко плачу та ридаю*

Загори до ранку.
(«Кобзо, моя пораднице»).

3. *Час минав, і став помату
Рідний степ він забувати,
Край чужий, чужі звичаї
Як за рідні поважати.*
(М.Вороний, "Євшан-зілля").

4. *Краще в ріднім краї милім
Полягти кистями, скопати,
Ніж в землі чужій, сорокстій
В сліві й мні пробувати.*
(М.Вороний, "Євшан-зілля").

Значною експресією характеризується контекстуальна антонімія, пов'язана з індивідуально-авторським слововживанням, що спричиняє розширення значення слова завдяки нешаблонності протиставлення:

*Але ось вже затихас
Бренькіт дужий, акордовий.
І за місто його чути
Спів народний, калісковий.*
(М.Вороний, "Євшан-зілля").

У творах, які ввійшли до репертуару Є.Адамцевича, спостерігається протиставлення явищ навколишньої дійсності внутрішньому світу: людни, її почуттям, настроям. Це створює певне тло, на якому розгортаються події, емоційно наснажує, виразно загострює сприйняття висловленого. Яскравим прикладом цього можуть бути такі рядки:

*Червоне зарево аж ся
І ранок жевріє в воді.
Чого ти, серденько кохане,
Чого така журба тобі.*
(«На захід сонце вже схилилось»).

Як підтверджують дослідження, антоніми, наявні в репертуарних творах Є.Адамцевича, найчастіше протиставляються за такими ознаками:

- просторовими: гора – байрак; далеко – близько;
- часовими: вечір – ранок; день – ніч;

- в) якісними: бідний – багатий; рідний – чужий;
 г) за характером почуттів і настроїв: радість – сум;
 добро – зло;
 д) за дією і станом: гукати – мовчати; сміятися –
 плакати; лунати – затихати.

У створенні максимально напружених в емоційному плані картин активну участь беруть порівняння. Основою для їх творення виступають реалістичні картини побуту, природи, світ людських стосунків, дій, вчинків, внутрішніх станів та переживань.

Об'єктами у порівняльних конструкціях виявляються як конкретні предмети та явища об'єктивного світу, так і абстраговані поняття, що "вимагають" образного зіставлення, метафористичного переосмислення для надання вислову експресії, відповідного емоційного відтінку:

1. *Кохав, як душу*
(“На захід сонце вже схилилось”);
2. *Силу і красу (осінь – Т.Б.)*
Ломе, як билину,
Суше, як росу.
(Я.Щоголев, “Осінь”);
3. *Січ, як море, силою кипіла.*
(Я.Щоголев, “Хортиця”);
4. *Хлопці та дівчата, як мак процвітає.*
(Т.Шевченко, “Тарасова ніч”).

Порівняння, наявні в аналізованих творах, що входять у пісенний репертуар Є.Адамцевича, здебільшого виражаються такими способами: 1) з допомогою сполучників як: “козаки, як та хмара, ляхів обступили”, (Т.Шевченко, “Тарасова ніч”); мов: “мов скажена хуртовина” ревли-стогнали струни, (М.Вороний, “Євшан-зілля”); 2) орудним відмінком іменника:

Слухай, старче! Ти шугаси
Яшним соколом у хмарах,
Сірим вовком в полі скачеш...
(М.Вороний, “Євшан-зілля”).

Розглядаючи порівняння на фоні загальної експресії, створюваної сукупністю лексичних засобів мови, відзначимо,

що їх стилістично-образна роль полягає у виділенні якоїсь особливості завдяки зіставленню з предметом, явищем, особою, основна ознака яких є волночас і ознакою порівнюваного. Наприклад, силу, шалений, рвійний запал гудця М.Вороний порівнює з ударами вітру у негоду, виражаючи цим високий ступінь напруги, емоційного збудження тощо.

Крім того, високої емоційної наснаги досягається і завдяки афористичності мовлення художніх текстів. Скажімо, не залишаються поза увагою слухача такі важливі проблемно-ситуативні моменти, що загострюють, активізують, емоційно насичують художній твір, спонукаючи до глибоких роздумів, переживань тощо:

Там, де тупа замість серця, –
Порятунку вже не буде.
(М.Вороний, “Євшан-зілля”);

або:

Краще в ріднім краї, милим
Поглясти кистями, сконати,
Ниж в землі чужій, ворожій
В славі й шані пробувати.
(М.Вороний, “Євшан-зілля”).

При зіставленні поетичних текстів, що складали репертуар Є.Адамцевича, з періоджерелами, інколи спостерігаємо деякі розбіжності, які засвідчують творче переосмислення пісенних текстів кобзарем. Такі відмінності найчастіше проявляються в заміні окремих слів, навіть назв поезій, доповненні творів власними поетичними рядками.

Так, зіставляючи оригінал поезії “Пряха” Я.Щоголева з цим же пісенним текстом, тільки у виконанні Є.Адамцевича, зауважуємо відмінності у назві (в Є.Адамцевича – “Пряха”). На думку кобзаря, назва “Пряха” мелодійніша, поетичніша. Крім того, у Я.Щоголева відсутня ціла строфа, так майстерно введена в поетичну тканину тексту Є.Адамцевича:

Била мене матінко, біла,
Била мене ще й казала,
Щоб я з милим не стояла,
А все пряха та все пряха.

Зауважуючи зміну назви поезії О.Олеся “Чари ночі” на “Сміються, плачуть солов’ї”, спостерігаємо зміну і в лексичній

системі мови, що так яскраво засвідчує вияв творчої індивідуальності кобзаря.

У О.Олеся:

*І сміло йди під дзвін чарок
З вогнем, з піснями в гості
На свято радісне квіток,
Кохання, **снів** і млості.*

У Є.Адамцевича:

*І сміло йди під дзвін чарок
З вогнем, з піснями в гості
На свято радісне квіток,
Кохання, **снів** і млості.*

Варто зазначити, що така творча обробка художніх текстів як увиразніє, по-новому передає думку, дещо змінюючи текстове сприймання, так і виражає відношення кобзаря до того, що він виконує, відбиваючи разом з тим його світобачення та світосприйняття.

Отже, як переконуємося, мовно-стилістичне багатство репертуарних творів Є.Адамцевича характеризується високою емоційною напругою, пристрасним звучанням слова, що так талановито досягається за допомогою лексичних засобів мови, а саме емоційно-експресивної лексики, переносно-образного вживання слова, семантичних груп загальноновживаної лексики та ін. Завдяки цим мовно-стилістичним засобам мова поетичних творів глибока і прониклива, зворушлива, емоційно насичена, жива. Цим пояснюється вражаючий вплив Є.Адамцевича на слухача, якщо ще взяти до уваги його високу виконавську майстерність та природний талант співака.

МАТЕРІАЛИ

ВОЛОДИМИР САДІВНИЧИЙ

МИКОЛА ДАНЬКО ТА ЙОГО НАРИС

Написаний він літньої пори 1966 року, опублікований 30 жовтня у тодішній сумській обласній газеті...

Народився Микола Данько 24 травня 1926 року в селі Славгород Краснопільського району на Сумщині в сім'ї спадкового коваля. Десь із дев'яти років почав вправлятися у віршуванні. Закінчив сім класів середньої школи, а подальше навчання обірвала війна. Сімнадцятирічним ступив у її горнило: визволяв Будапешт, Відень, Нітру. По війні служив у різних авіаційних частинах. Відтак – з 1952 року – студент Львівського університету на журналістському факультеті. Тут, де ще витав дух неурямленої советами волі, остаточно окріпла його національно-патріотична свідомість. Тут, у літературній студії, набуло вправності перо Данька-поета. З 1956 року по 1967 рік, з університетським дипломом, працював у редакціях газет Львова та Сум. Тобто доки не виїшла у світ друга його збірка поезій "Червоне соло", за яку несправедливо звинувачувався антиукраїнською репильною критикою в буржуазному націоналізмі, обстрілювався й обливався брудом, звинувачувався прокуратурою в підриві основ держави. Його віршів не друкували, ім'я було вилучено з літературного процесу. Так тривало понад 20 років. Людині, наділеній яскравим літературним талантом, поетові треба було добувати хліб на прожиття розвантажуванням вагонів, сторожуванням... Тільки 1991 року у видавництві "Радянський письменник" побачила світ третя, остання прижиттєва, поетична збірка "Й сонця прихилив би!...", високо оцінена читачами й критикою.

Помер М.Данько 14 лютого 1993 року в Сумах.

Данько-журналіст в основному писав на культурно-художні та літературні теми. До цього, можна сказати, спонукали й функціональні обов'язки, адже в сумській обласній газеті він завідував відділом культури.

Замешкували в середині шістдесятих у Ромні всіма забуті, зацьковані органами безпеки "два опальні діди" – артист Степан Шкурата і кобзар Євген Адамцевич. Тіні їхньої боялися

журналісти області, не те, що вітатися чи писати. Данькові ж, як сам згадував, "щоразу, буваючи у відрядженнях у Ромнах, поспішалося скласти свою данину пошани кобзареві Євгену Адамцевичу". Затим написав нариса й поклав на стіл редактора. Кілька місяців систематично нагадував, сперечався, доводив. Врешті-решт наважилися, поставили в номер... Зауважте головне – це була перша офіційна згадка про Євгена Адамцевича по довгих роках мовчання.

МИКОЛА ДАНЬКО

ПРИХИЛЯЄ ДО СЕРЦЯ БАНДУРУ

Хто повірить, що в нього невидючі очі! Дві синюваті зірочки виблискують, мов криця, коли він жваво хитне головою в такт музиці, яку творив сам, цей дивний чарівник... Висока спина його геть затуляє приземлене віконце. Євген Олександрович сидить на низькому ослінчику. Сивіючий "горьковський" вус раз по раз торкається золотистого грифа. Все обличчя – в зморшках. Особливо багато їх під лівим оком; тут вони скидаються на фантастичну мережку, що ніби доточила вію.

У хаті напівтемно, але на душі ясно від його пісні. Він напевно відчуває мій мовчазний подив і те, що я про нього думаю...

Перед тим Євген Олександрович мені розповів, як під час минулої війни в селі Олексіївці поблизу Ромна його мало не розстріляли окупанти за бунтарську пісню, яку сам склав. І тепер мені віриться... Надто вкладає жагучої пристрасті у своє виконання, надто промовисті у нього любов і ненависть. Його слово, підняте на крилах племінної музики, може ніжно пестити, а може й полосувати канчуком...

Як же чудово він гра! Який же втішливий його спів!

Пістоліття не розлучається з бандурою.

Коли він ділився зі мною спомином про своє раннє дитинство, мені не раз стискав серце живий жаль. Хочу дещо переповісти. Народився він на станції Солонийській Лубенського повіту. Та ще не встигла зозуля накувати й два роки, як захворів та й осліп. Теміль покрила очі. Назавжди. Жах! Дарма молоденька мама його, Марія Михайлівна, по скінченню

роменської гімназії вдалася до лікарів; відповідь була одна: ніколи... Ніколи не побачить сонця, світу, акваринного неба над Україною.

Батько пристроїв хлопця до школи сліпих, потім до скрипалів, врешті – до роменського кобзаря Мусія Петровича Олексієнка. Музика стала його світом, його барвами, незглибною крицею радісних переживань. В ній кохався змалку, награвавши знічев'я то на свистілку, то на сопілку. Пі немудрі інструменти, власне, забавки, привозив колись йому дідусь щоразу з ярмарку.

Так ото ж хлопчик й опинився побіля кобзаря. Правда, науці дарувалося небагато часу. За висловом Євгена Олександровича, якби не думав про картоплю, то, може, більше б руку наламав... Доводилося самому добувати собі на прожиток. У неділю, тільки благословлялося на світ, хлопчик ставив на візочок бочку, клав відро і вирушав з дому. Підіймаючи босими ногами пилюгу, він звертав до найближчої криниці. З першого відра, як завжди, ласував сам. Вода пахла материнкою і молоком, і ще якимись невлотимими пахощами свіжого літнього ранку...

На зароблені копійки хлопчик купував собі хліба і дешевих цукерок, а вчителів – квартиру оковитої.

– Дай Боже, щоб ти був здоров, як вода, – вихваляв учня, виливаючи за губу першу чарку. – А багатий, як земля. І хай у тебе не убуде ні води, ні роси. Гряди во ім'я господне, – промовляв, перекидаючи другу, і можна було зрозуміти, що останні слова його звучать, як святотатство.

Дядько брав кобзу.

– Пильно дивись... Тьфу, та ти ж нічого не бачиш. Давай сюди руку... О! Та що ти граєш, це тобі не "Двадцять п'ятниць" співати!.. Слухай, бісова дитина... А отак вдаряй, а отак вдаряй по струнах!

Прийшов пан Патій додому.

Та й сів у наметі.

На бандурі вигравас:

"Лихо жити в світі"

... І пливли дні, наче кленові листочки в потоці. Пам'ять його вхоплювала пісню за піснею, щоб прийти із цим скарбом, не схлюпнувши й крихти, через усе життя. В 20-х роках, коли Євген Адамцевич прихилився до гурту миргородських кобзарів (Полотай, Вовк, Хітько, Пирогів), у його репертуарі було вже

кілька сотень народних і літературних творів. Капела ім. Кравченка мандрувала із концертами від Сули до Чорного моря, і повсюдно її палко стрічали у селах і містах...

Мабуть, неабиякий чар мали його пісні! Як любисток, вони ж бо привернули гарне дівча на ім'я Ліда... Прийшла любов! Чи так давно роменська гімназистка Ліда видивляла очі на вродливих, чепурних офіцериків, а ось пішла з кобзарем по світу! Була завзято закохана в мистецтво, в українську пісню... Та й сама гаразд співала.

Із Лідією Дмитрівною вони знали немало щасливих хвилин... В часи колективізації двох ентузіастів радісно вітали на багатьох клубних сценах теперішньої Сумської, Полтавської, Харківської областей.

Не обминула його і слава. У 1939 році Євгена Олександровича Адамцевича запрошують взяти участь у республіканській нараді кобзарів, у 1940 – Всесоюзній нараді народних співців... Йому аплодували Максим Рильський, Павло Тичина, видатний знавець фольклору Лавров...

До речі, як найкоштовніший самоцвіт, береже роменський кобзар папір за підписом Максима Тадейовича. В ньому скупими, але напрочуд теплими словами схарактеризована виконавська діяльність народного митця...

Але досить об цім.

Я в хаті двох добрих широких людей. Лідія Дмитрівна припрошує до яблук: "Наші, свої..."

– Та беріть, беріть, – перериває пісню Євген Олександрович і починає пригадувати, як колись у засніжену зиму вони добиралися до Великої Багачки, на хліб-сіль славного кобзаря Кушнерика, як був зворушений той численною громадою знаменитих гостей...

Потім розмова точиться навколо артистки Затиркевич-Карпинської.

– Ви її знали? – перепитую я.

– Ще б пак! Моя мати грали з нею на одній сцені... В Ромнах... У трупі Савойського також... Велика була артистка, що й казати... Будете ще слухати?

– Зробіть ласку. Дуже прошу...

Євген Олександрович починає "Чайку". Я знову переконуюсь, наскільки своєрідне його виконання. Акцент, як правило, він кладе на першій слові рядка – "Чумаченьки!...", "Ой ви, люди!...", "Верніть мої!..."

Корпус у нього непорушний, але увесь він в ривках, в спалахах енергії. Бандура перетворюється на фортепіано, або зненацька заголосить скрилкою.

*Під вікном гучно вітер стогнав
Каганець на вікні догорав, –*

Це вже лине красива та не менше й журна розповідь про трагічну долю подвижників із народу, людей 80-х років минулого століття.

*Ми не довго із нею жили,
Та багато тернами пройшли...
Під вікном гучно вітер стогнав,
Каганець на вікні догорав...
А вона вже лежала в труні,
Затишаючи горе мені...*

На зміну смутній злітає жартівлива, про те, як хлопець скуштував ложкою по лобі за те, що сказав татові за обідом: "А ви муху з борщем з'їли"... Син почуває себе досить ображеним та заявляє батькові, що відтепер: "Хоч би й чорта ви ковтнули, то буду мовчати".

Справді, невичерпний його репертуар! Тут і "Морозенко", і "Євшан-зілля", і "Козачок", і... Треба зраховати, як вже говорилося, кілька сот пісень.

Має чималенько й власних творів. Складає їх експромтом, відгукуючись на різні життєві події... Як тільки радіо повідомило про запуск першого штучного супутника Землі, відразу ж сів і скомпонував куплети про людський розум та відвагу, про поривання до зірок. А оце викінчив "Думу про легендарного героя Івана Федька".

Я слухав її. Цікава...

Загалом він не схиляється перед скороминушими подіями, надає перевагу, так би мовити, невмирущим темам: оспівує пращу, любов, дружбу...

– Скільки на моєму віку одцвіло пісень... А "Стоїть гора" – вічна... Бо правдива, – каже Євген Олександрович. І довірливо звертається: "А ви чули ту, якої ще немає в "Кобзарі"? Шевченко під дубом Качанівки склав, так її ще немає в "Кобзарі"..."

Я мимоболі посміхаюсь:

– Не чуй... Але вірю – є...

Вона звучить у співучій мові нашого народу, в легендах, у мріях, у струнах таких кобзарів, як ви, Євгене Олександровичу, і назва їй – Любов.

Любов до вітчизни, до народу, який виколисав Довбуша і Гаркушу, Шевченка і Франка, Лесю і Коцюбинського.

Благославлена будь!

ЛИСТИ ЄВГЕНА ТА ЛІДІЇ АДАМЦЕВИЧІВ ДО БОГДАНА ЖЕПЛИНСЬКОГО

Публікуючи у п'ятому числі журналу "Народна творчість та етнографія" за 1985 рік листи Адамцевичів Олександр Правдюк наголосив на необхідності продовжити пошуки та публікації епистолярної спадщини кобзаря. Люб'язно надані нам Богданом Жеплинським листи з власного архіву – свого роду відповідь на це звернення. Кількість їх зовсім невелика, та для вивчення духовного світу народного співця, психології його творчості, географії його виступів, оточення і т.д. вони дають досить цікавий матеріал.

Чого варта, наприклад, пісня "Розмова Шевченка з дубом". Окрім того, що уточнює згадку про неї у нарисі М.Данька "Прихилиє до серця бандуру", вона цікава ще й тим, що доповнює образ Шевченка в народному сприйнятті, зокрема кобзарському середовищі. Нарис, лист, спогад Валентини Дубравіної, доповнюючи один одного, глибше, багатогранніше розкриють і образ самого виконавця пісні, і стануть вдячним матеріалом для дослідження "Тарас Шевченко в житті та творчості Євгена Адамцевича".

Імпульсом до нових пошуків мають стати і згадки про кобзарів Хітька, Пирогова, Положая, Волошенка, перебування на Крем'янецьчині, в Дрогобичі та Новому Роздолі Львівської області. Ті, хто слухав тоді кобзаря, можливо також напишуть свої спогади про ці зустрічі, що стало б вагомим внеском у вивчення життєвого та творчого шляху кобзаря. На цьому особливо слід наголосити, адже враження, почуття, переживання, викликані тоді (а це стосується й інших регіонів) виступами Євгена Адамцевича, ніде не зафіксовані. Отже, не записавши та не опублікувавши, з часом втратимо їх назавжди. А нам і нашим нащадкам так потрібні подібні матеріали, бо ж вони живі документи своєї епохи.

Не можна залишити поза увагою такі два прямо протилежні за своїм морально-етичним змістом факти, як ставлення до кобзаря органів радянського союббезу та рядового громадянина Богдана Жеплинського. З одного боку – безсердечність, цинізм, байдужість, спекуляція, з другого – виняткова увага до кобзаря, не лише піклування, а й своєрідна боротьба за здоров'я народного співця, турбота про його авторитет і творчу спадщину. Це також належно оцінять і осмислять дослідники, шанувальники таланту Адамцевича, національно свідомі покоління українців.

Подані тут листи ставлять також проблему бібліографічного забезпечення вивчення творчості Євгена Адамцевича, публікацію відгуків, статей та інших матеріалів про нього в окремому, на науковому рівні підготовленому, виданні.

Зауважимо, що готуючи листи до публікації, окремі місця ми привели у відповідність із сучасним правописом.

Олексій Вертій,
кандидат філологічних наук.

2.02.68 р.

Шановний Богдане Михайловичу!

Листа Вашого одержав, зразу не міг відповісти, бо тяжко хворів, а також і дружина. Ви хочете, щоб я Вам написав свою кобзарську автобіографію, це в листі описати не можливо, хіба дуже скорочено. Граю я сорок років, а маю 64. Родився я на ст. Солониця біля Лубен (Полтавщина). Спочатку вчився грати на скрипку, потім на духовий інструмент кларнет. Потім почув гру на бандурі М.П.Олексієнка, в якого і вчився. В 1927 р. я керував невеликою капелюю – 8 чоловік, зробили декілька подорожей, а потім я років 30 працював по клубах один, мав на те дозвіл по УРСР. 1939 р. був учасником Республіканського з'їзду кобзарів та лірників України в м. Києві, в 1940 нас, премійованих декілька чоловік, возили в Москву на Всесоюзну олімпіаду, виступав по радіо. Зараз одержую персональну пенсію місцевого значення – 40 крб., на які удвох з дружиною живемо. Бувають іноді коресподенти, пишуть статті, буває, що записують на магнітофон. Зараз маю два струмента, один зробив ромельський майстер І.С.Демченко (він вже вмер), а другий чернігівської фабрики. Стрій на бандурі в мене

Олексієнка: 13 басів та 25 приструнків, перша гама деотонічна, друга і третя мають по два діеза – ре діез і до діез, це коли рахувати гаму в соль мажорі. 25-й приструнок, останній, – ля діез. Причому діези стоять в ряду, не навхрест, як можливо у Вас. Олексієнко вчився у Волошенка. Були в мене і свої учні. Шкода, що ми далеко один від одного, бо всього не опишеш. Дещо я і сам складаю, недавно склав думу про командарма Івана Федька

Поки що будьте здорові. З пошаною – кобзар Адамцевич.

* *
*

Шановний Богдане Михайловичу!

Надсилаю Вам фото, думу про Федька, пісню “У неволі” і вирізку з газети (думу про Федька та вирізку з газети надішлеть оберотно). Були у мене ще газети, але зараз їх не маю, пішли у стаж (документи про стаж – п/ж), коли клопотав пенсію, напишу Вам їх дати – “Обласний конкурс художньої самодіяльності м.Суми”, 3.12.1938, “Більшовицька зброя”, 1941, 31.04, “Радянська культура”, 2.12.1955 р., “Ленінська правда”, 30.09.1962 і “Рабочая газета” за 1966 р. в один із літніх місяців.

Мусій Петрович Олексієнко родився і прожив у Ромнах, телеграфіст на залізниці. Коли мені було 22 роки, йому було під 60 років, умер він у 1933 році.

За Волошенка не знаю, звідкіль він родом. Чув від своєї тітки, що був студент старих часів, дуже чудово грав і співав, виступав у театрі. Кобзу перший раз почув від Олексієнка. Він своєю чудовою грою та піснею створив на мене велике враження, і завдяки йому став кобзарем.

З кобзарів більш відомих знаю: Мовчан Єгор Хомич, зараз у Києві, у будинку ветеранів сцени; Носач Павло Варлаамович, м.Київ (вже помер); Гудзь Петро Іванович, с.Лютенька Гадяцького р-ну на Полтавщині, учень відомого кобзаря Кравченка (теж помер). Зустрічався декілька разів з письменниками Павлом Тичиною, з Рильським, Петром Панчем, із багатьма науковими робітниками.

Поки що все.

З пошаною до Вас Адамцевич.

4.02.68 р.

Надсилаю ще лист кореспондента, то ж поверніть нам.

* *
*

Добрий день шановний Богдане Михайловичу!

Листа Еашого одержав. Ви пишете, щоб я Вам прислав фотокартки. У мене їх немає, можу піти у фотографію і знятися, але не знаю якого розміру і скільки, три чи шість. Пишіть, коли Вам це треба, я зроблю і вишлю. Я недавно, 24 лютого, приймав участь в концерті народних виконавців м.Суми. Виконував думу “Євшан-зілля”, про “Космонавтів” та дві гумористичних. Пройшов з великим успіхом. В газеті “Ленінська правда” (Сумська газета) за 27 лютого є про мене гарна відозва, а в газеті за 3 березня теж відозва і фото.

Все нічого, та здоров'я погане, камені в нирках та печінці не дають спокою. Недавно надіслали з Києва з Міністерства дві путівки на курорт мені та дружині, а завідувача Роменським соцбездом нас не повідомила та комусь віддала або ж може продала. Найшлись люди, які про цей вчинок довідалися та написали в Київ, а Київ написав у Суми. Приїздив в Ромни голова обл.содбездому для розбору діла та мені від цього не легше. Оце і епізод із життя.

Будьте здорові.

З пошаною Адамцевич.

19.03.68 р.

* *
*

Добрий день шановний Богдане Михайловичу!

П'ять карбованців одержав. Замовив картки 9x4, обіцяли на глянцевому папері, будуть готові 27.04. Зразу вишлю, а раніше не можна, це не від мене залежить, так що не хвилюйтесь. Ви пишете, щоб я прибув до Вас. Я дуже радий ближче познайомитись. Якщо в травні викличуть мене в Київ на 70-річчя Є.Мовчана, то можливо попаду і до Вас у Новий Роздол, а Ви напишіть як на нього їхати з Києва, де пересадки. Фото вишлю двома заказними листами, бо в одному не помістяться. За долю Хітька та Пирогова нічого не знаю, також і про

Положая. Ви пишете, знаєте Полотая, а це Положай Іван Карпович, після 27 року виїхав у Горлівку (на Донбас). Будьте здорові.

З пошаною до Вас Адамцевич.

* * *

8.04.68 р.

Добрий день шановний Богдане Михайловичу!

На днях ми з дружиною повернулись додому і застали Вашого листа. Ми їздили у Київ за викликом Академії наук на похорон відомого кобзаря Мовчана. Дуже урочисті були похорони. Було чоловік десять кобзарів, грали коло труни Єгора Хомича, знімали нас на кіноплівку, було кіножурнал "Похорон кобзаря Є.Х.Мовчана". Записували мій репертуар на магніфон. Я розказував, що листуюся з Вами, Вас в Інституті фольклору знають. Потім ми поїхали в Кременець до старшої дочки. Зараз дома.

Відповідаю на Ваші запитання. В газеті була стаття про мене і про пісню "Розмова Шевченка з дубом", яку я виконував. Сам Прохоренко слухав, але та газета з документами десь залишилась у Сумах, коли клопотав пенсію. Недалеко від нас є станція Качанівка, там жив поміщик Тарновський, великий парк, а серед парку стоїть величезний дуб, під яким Шевченко написав оцей твір.

Ніхто не нікуди не викликав. Завтра піду у фотографію, розпитаю чи можуть вони зробити таке фото, яке Вам потрібне, а також і про вартість.

Пишу зміст пісні:

РОЗМОВА ШЕВЧЕНКА З ДУБОМ

*Прийшов я до тебе, мій дубе зелений,
Стоїш, мов король у зеленім гаю,
Послухай же дубе, що в серці моєму,
Тобі про журбу я свою розкажу.*

*Тут любо, тут мило у темному гаї,
Тут пташки щебечуть, співа соловей,
Тут місяць веселий і зіроньки сяють.*

*Тихіше, м'якше, ніж там у людей,
А там живуть люди, та все брати рідні,
Та тільки братерства між ними нема,
Там сльози, там злидні, там ріки криваві,
Там брат свого брата зовсім зневажає.
Там мати дитину, манюсінку, бідну
У річці втопила, той жалю нема,
А там продає батько дочку свою рідну,
А там син на матір та й руки здійма.
Дівчата там, дубе, дівчата хороші,
А чи в їх серце любити кого?
То серце, не серце, кашук то для грошей
Ато більше укине, кохають того.*

*А так-то, мій дубе, мій дубе зелений,
Одну я дівчину собі сподобав,
Так люде відняли усе моє щастя,
І щастя, і радість, і все, що я маю.*

Посилаю, вирізку, будь-ласка поверніть. "Суд Байди" вишлю в наступному листі, зараз не маю часу.
На цьому все.

З пошаною до Вас Адамцевич.

* * *

Шановний Богдане Михайловичу!

3.05 одержали від Вас листа, дякуєм за поздоровлення. Фото обіцяли 27.04, пішли, потім кажуть, що 29-го, а потім кажуть, прийдіть 8.05, завтра шосте, підем підганять. Був у нас з Академії науковий робітник Правдюк, записував на магніфон мої пісні п'ять днів. Він казав, що, мабуть, не будуть справлять 70-річчя Мовчана. Ми одержали повідомлення з Міністерства, що у другій половині цього року нам надішлють дві путівки у Трускавець, отоді обов'язково зустрінемось. Поки що посилаю "Суд Байди".

До побачення.

З пошаною Адамцевич.

5.05.68 р.

СУД БАЙДИ

*До великої покари
На розпутьті край дороги*

Судять Байду яничари
В Золотім Галатському Розі.

Суд скінчився. — Хлопці, гайда, —
Мовив сам султан турецький, —
Люту смерть хай прийме Байда,
Князь-отаман Вишневецький.

Хай почує вся отара
Гайдамаків запорізьких,
Що чекає їх та кара
На плацях золоторізьких!

“Смерть йому!” — кати гукнули.
Змовчав Байда перед горем.
Тільки іскри промайнули
В грізнім погляді суворім...

Тут взяли його наскоком
Яничари злі і грізні
Й почепили правий боком.
Та на гак товстий залізний.

— Гей, не гнись, могутня спино,
Не зломись моє ребро! —
Ти прощай, прощай, Вкраїно,
Ти прощай, старий Дніпро!

Хай же турок не вчуває,
Як терплю я муки й глум...
І старий козак співає,
Розганяє біль і сум.

Оддає він Богу дяку,
Що досяг цього вінця,
Що не знав ніколи ляку
За Вкраїну до кінця.

Тут до його кат нагнувся,
Щоб наддати ще більше мук,
Байда хутко стрепенувся
І вхопив у турка лук.

І тремтячими руками
У Султана навдалу

Понад злісними катями
Він пустив свою стрілу.

Та пропав задарма замах,
Бо в очах маріла мла
І в руках в кривавих плямах
Поковзнулася стріла!..

Через три дні він скінчився,
Як дійшов до серця крюк,
Та терплячим залишився
Аж до смерті серед мук.

А як турки прибирати
В яму з крюка мертвяка,
В ту сторінку позирати,
Що вродила козака.

У НЕВОЛІ

Слова і музика Є. Адамцевича

Нещастило Україні
Німців відігнати.
Трохи нам не довелося
Усім пропадати.

Забирає лютий ворог
Всю нашу худобу.
Нема світлої години
Тому хліборобу.

Не реве вже на подвір'ї
У селі скотина,
Ще й вербують в Німеччину
І дочку, і сина.

Ой ще не світ, ой ще не світ,
Ой ще не світає.
Під вікнами з нагайкою
Поліцай гукає:

— Ану швидше збирайтеся
Німцєві робити,
А хто буде суперечить,
Того будем бити,

— Бодай же ти, клятий ворог,
Тай не діждає жити,
Як забрав ти у нас хлібець,
А найгірше — діти.

Коли б швидше прибували
Червоноармійці,
Щоб вигнали з України,
Ненависних німців.

1941 р.

ЗАМОВЧУВАНІ ПІСНІ З РЕПЕРТУАРУ СВГЕНА АДАМЦЕВИЧА

Тоталітарний режим знищував усе, що пробуджувало національну свідомість, почуття національної честі та гідності, викликало інтерес до нашої історії. Заборонялося співати про це й кобзарям, хоча вони й не надавали особливого значення тому: незгоду виконували на базарах, вулицях, у вузькому колі друзів і знайомих, всюди, де вдалося уникнути контролю представників влади. І чим більше забороняли такі пісні та думи, тим частіше знаходили вони дорогу у світ широкий. Пригадаймо хоча б історію зі "Старим життям України", яку оповів у своїх спогадах, опублікованих у цьому збірнику, Микола Шудря. Як і інші пісні переслідували, забороняли, а вони голосно відгукнулись аж у Австралії. Звідти й прислала їх нам пані Валентина Домазар, за що складаємо їй глибоку подяку.

СТАРЕ ЖИТТЯ УКРАЇНИ

Життя старе України
Тепер минувало.
Тільки думи та спомини,
Та пісні зостались.

І могучі, і живучі
Пісні України,
Уразливі, і урілі,
Мов плач сиротини.

Та як весело співати,

Тобі Україно,
Ти ж ніколи не знала
Ясної години.

Товкти тебе з усіх боків
З усієї сили
І хрещені, й нехрещені
Сусідоньки милі.

Хоч не хоч, а довелося
Весь вік воювати
І за віру, й за родину,
За правду стояти.

І стояли, де б не мали,
При лихій годині,
І усім давати здачі
Сини України.

Вся ти наша Україно
Славою покрита,
Лютим горем та сльозами,
Та кров'ю полита.

Але поки понад миром
Світить сонце буде
Іншу пісню, нашу думу
Не забудуть люди.

ХОРТИЦЯ

Стугонить Дніпро по скелях,
Б'ється об пороги;
Все питає, все шукає:
"Де ж мої небози?"

Стугонить Дніпро з порогів,
Лине до Хортиці:
"Де ж той Байда? Де ж та Січа?
Стяг і гаківниці?"

Де ж та Січа, що як море,
Силою кипіла і
Тая воля, що в роздоллі

Пеклом клекотіла?"

*Розвалилися рейдути,
І рови густою,
Од низів аж до вершини,
Вкрилися травою.*

*В гранях Січі спить нерушно
Кам'яна планина.
Землю, славою покриту,
Топче товарина.*

*Воярем-князем повита
В плавнях спочивас;
Слава, кров'ю перемита,
По світу блукає.*

*А Дніпро біжить до моря,
Все тита Хортицю:
"Де ж той Байда? Де ж та Січа?
Стяг і гаківниці?"*

Відомості про авторів

Адамцевич Євген – кобзар. Спогади друкуються вперше.

Адамцевич Лідія – дружина Євгена Адамцевича. Спогади підготувала до друку провідний науковий працівник Шевченківського Національного заповідника у м.Канів Зінаїда Тарахан-Береза. Спогади друкуються вперше.

Беценко Тетяна – викладач Сумського державного педагогічного інституту ім.Макаренка. Стаття друкується вперше.

Бобрикова Тетяна – донька Євгена Адамцевича, пенсіонерка. Спогади друкувалися в газеті "Літературна Україна" (№36, 16 жовтня 1997 р.), "Бандура" (США) №№ 61-62, 1997.

Данько Микола (19261-993) – поет, журналіст. Нарис друкувався в сумській обласній газеті "Ленінська правда" (30.10.1966) та газеті "Народознавство" (№19, лютий 1995 р.).

Дубравіна Валентина – мистецтвознавець, викладач Ніжинського державного педагогічного інституту ім.М.Гоголя. Спогади друкуються вперше.

Дубравін Валентин – кандидат мистецтвознавства, професор Ніжинського державного педагогічного інституту ім.М.Гоголя. Стаття друкується вперше.

Жеплинський Богдан – інженер хімік-технолог, бандурист, дослідник кобзарства. Спогади друкувалися в журналі "Народна творчість та етнографія" (№2-3, 1994).

Кулиняк Данило – письменник.

Логожа Сергій – пенсіонер. Спогади друкуються вперше.

Мошик Микола – викладач Сумського Вищого училища мистецтв та культури ім. Д.Бортнянського, бандурист.

Нищий Павло – пенсіонер. Спогади друкуються вперше.

Олексієнко Костянтин – син Мусія Олексієнка, учителя Євгена Адамцевича, пенсіонер. Спогади друкуються вперше.

Олексієнко Микола – син Мусія Олексієнка, учителя Євгена Адамцевича, пенсіонер. Спогади друкуються вперше.

Полуян Михайло – науковий працівник Роменського краєзнавчого музею Сумської області. Спогади друкуються вперше.

Правлюк Олександр – доктор мистецтвознавства, професор. Стаття друкується вперше.

Садівничий Володимир – журналіст. Стаття друкувалася в газеті "Народознавство" (№ 19, лютий 1995 р.).

Тарахан-Берега Зінаїда – кандидат філологічних наук, провідний науковий працівник Шевченківського Національного заповідника у м.Канів. Фонограму розшифрувала старший науковий співробітник В.Дзима.

Шудря Микола – письменник, публіцист, лауреат Державної премії ім. Тараса Шевченка. Спогади друкуються вперше.

ЗМІСТ

ВЕРТІЙ ОЛЕКСІЙ. Один із кагорти славетних.....	3
СПОГАДИ	
БОБРИКОВА ТЕТЯНА. Про мого батька, Євгена Адамцевича, бандуриста України.....	7
АДАМЦЕВИЧ ЛІДІЯ. Дорогами України.....	14
АДАМЦЕВИЧ ЄВГЕН. Із літ мого життя.....	15
ОЛЕКСІЄНКО КОСТЯНТИН, ОЛЕКСІЄНКО МИКОЛА На Прорівці.....	16
ДАНЬКО МИКОЛА. Як і запорізькі кобзарі.....	19
НИЩИЙ ПАВЛО. Моя перша зустріч з кобзарем.....	21
ПОЛУЯН МИХАЙЛО. Згадка про кобзаря.....	22
МОШИК МИКОЛА. Нескорений, мов сама душа народу	24
ЛОГОЖА СЕРГІЙ. Ніким не передбачені свята пісні і танцю.....	25
ЖЕПЛИНСЬКИЙ БОГДАН. Кобзар Євген Адамцевич на Львівщині.....	27
ШУДРЯ МИКОЛА. У Ромні, серед базару.....	29
ДУБРАВІНА ВАЛЕНТИНА. Адамцевич у моїй пам'яті..	35
ТАРАХАН-БЕРЕГА ЗІНАЇДА. На Чернечій, на горі.....	38
КУЛИНЯК ДАНИЛО. "Запорізький марш" і кобзар Адамцевич.....	44
СТАТТІ	
ПРАВДЮК ОЛЕКСАНДР. Адамцевич – знаний і незнаний.....	51
ДУБРАВІН ВАЛЕНТИН. Репертуар кобзаря Євгена Адамцевича в аспекті історичного функціонування фольклору.....	57
БЕЦЕНКО ТЕТЯНА. Поетична мова репертуарних творів Євгена Адамцевича.....	65
МАТЕРІАЛИ *	
САДІВНИЧИЙ ВОЛОДИМИР. Микола Данько та його нарис.....	77
ДАНЬКО МИКОЛА. Прихилиє до серця бандуру.....	78
ВЕРТІЙ ОЛЕКСІЙ. Листи Євгена та Лідії Адамцевичів до Богдана Жеплинського.....	82
ЗАМОВЧУВАНІ ПІСНІ З РЕПЕРТУАРУ	
ЄВГЕНА АДАМЦЕВИЧА	90
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	93

**ЄВГЕН
АДАМЦЕВИЧ**

**Спогади, статті,
матеріали**

Редагування
О.І.Вертій,
В.О.Садівничий
Художньо-технічне
редагування
В.О.Садівничий
Коректура
О.І.Вертій,
В.О.Садівничий

Підписано до друку 10.05.99.
Формат 84x108/32. Папір дру-
карський. Гарнітура Таймс. Друк
офсетний. Ум. друк. арк.5,5.
Вид. №1099. Наклад 500 пр.
Замовлення **326**

Видруковано у друкарні
видавництва
"Слобожанщина".
м.Суми, вул. Кузнечна, 2.

Видавництво "Собор"
Суми, вул.Соборна, 32. Тел./факс.22-17-96.
